

VODIČ O MOGUĆNOSTIMA ZA POKRETANJE SOPSTVENOG BIZNISA U SKLADU SA EVROPSKOM PRAKSOM

AJ

RABOTAJ

IDEMO U EU

Vodič

Finansira
Evropska unija

Projekat „Aj rabotaj - idemo u EU“, MASTER realizuje u okviru Regionalnog programa lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu 2. ReLOaD2 finansira Evropska unija, a sprovodi UNDP u partnerstvu sa četrnaest lokalnih samouprava u Crnoj Gori, među kojima su Glavni grad, Prijestonica Cetinje i opštine Zeta i Danilograd čineći klaster „Sredisnji region“. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost NVO Master i ne odražava nužno stavove donatora.

Urednica:

mr Andrea Popović

Autorka:

Ana Andrijašević

Korektura:

Jana Ivanović

Dizajn:

Ana Samardžić

Podgorica, januar 2024.

**AJ
RABOTAJ
IDEMO U EU**

**MASTER
MAJSTER**

Evropska
Unija

#ReLOaD
Regionalni program lokalne demokratije
na Zapadnom Balkanu

UN
DP

Aj robotaj- idemo u EU!

Projekat „**Aj robotaj – Idemo u EU!**“, ima za cilj da zainteresuje mlade za preduzetništvo, da ih informiše o mogućnostima za proizvodnju i finansiranje, te da ih podstakne na razvijanje sopstvenih poslovnih ideja, a sve u skladu sa evropskom praksom.

Visok nivo nezaposlenosti mladih smatra se posljedicom teškog ekonomskog konteksta regiona i zastarjelih obrazovnih sistema koji ne ispunjavaju potrebe tržišta rada, te razvoj omladinskog preduzetništva u Crnoj Gori predstavlja jedan od načina koji mogu doprinijeti rešavanju ovog problema i našem bržem putu ka EU.

Kroz izradu ovog Vodiča o mogućnostima za pokretanje sopstvenog biznisa u skladu sa evropskom praksom, želimo da osnažimo mlade u Podgorici za pokretanje biznisa i preduzetnički aktivizam.

U ovom Vodiču možete naći koje su to politike EU u odnosu na preduzetništvo i zapošljavanje, kao i primjere dobre prakse zemlja članica EU na lokalnom nivou, kada je riječ o razvoju preduzetničkih vještina kod mladih. Nadalje u drugom dijelu imaćete priliku da pročitate ključne aspekte nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori, položaj mladih u Glavnom gradu, kao i koje su to politike i programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori i u Glavnom gradu Podgorica. Smatramo ključnim da podstaknemo mlade u Podgorici da razviju osobine i načine razmišljanja za preuzimanje inicijative i odgovornosti, a kroz primjere dobre prakse na EU nivou stvorimo pozitivan stav prema mladim preduzetnicima koji su pokrenuli uspješne biznise.

Projekat je podržan u okviru ReLOaD2 *Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu* programa, koji finansira Evropska unija, Evropska unija u Crnoj Gori, a sprovodi Program Ujedinjenih nacija za razvoj – UNDP u partnerstvu sa 14 lokalnih samouprava u Crnoj Gori, udruženih u pet klastera.

Smatramo ključnim da podstaknemo mlade u Podgorici da razviju osobine i načine razmišljanja za preuzimanje inicijative i odgovornosti, a kroz primjere dobre prakse na EU nivou stvorimo pozitivan stav prema mladim preduzetnicima koji su pokrenuli uspješne biznise.

SADRŽAJ

I Problem nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori.....	7
II Položaj mladih u Glavnom gradu.....	9
III Programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori	13
Mjere i aktivnosti Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.....	13
Programi podrške zapošljavanju koje sprovode Ministarstva	18
Programi IRF CG	21
Evropski programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori.....	22
IV Podrška mladima u okviru Glavnog grada Podgorica.....	25
V Kako pokrenuti sopstveni biznis?	27
Zakon o privrednim društvima.....	28
Zakon o porezu na dobit pravnih lica	29
Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica	30
Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija.....	32
Zakon o inovacionoj djelatnosti	34
VI Strateški okvir na nacionalnom i lokalnom nivou	37
Nacrt Strategije razvoja MMSP u Crnoj Gori 2023.-2026.....	37
Strategija pametne specijalizacije 2019.-2024.....	38
Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023.-2027.....	38
Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2021.-2024.....	39
Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020.-2024.....	40
Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030.....	40
Strategija zapošljavanja Glavnog grada 2021.-2025.....	41
Strategija za mlade 2023.-2027.....	42
VII Zaključci i preporuke	43

Aneks - Evropska praksa	46
I Preduzetništvo mladih u EU	46
Načela EU za ekonomsku sigurnost mladih	47
Socijalna politika i politika zapošljavanja Evropske unije	49
Uloga EU u zapošljavanju i podsticanju preduzetništva mladih	50
II Primjeri dobre prakse zemalja članica EU na lokalnom nivou	54
Finska	54
Turuku	55
Jivaskila	56
Njemačka	57
Berlin-Brandenburg	58
Potsdam-Babelsberg	59
Danska	60
Copenhagen Project House (KPH)	61
Oresund	62
Portugal	62
Porto	63
Lisabon	64

I Problem nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori

Mladi su pokretačka snaga društva i nosioci promjena koje direktno utiču na cjelokupno stanovništvo. Inovacije koje su neophodne za unapređenje društvenog sistema ne dolaze same po sebi, već su produkt kreativnih ideja, i to najčešće mladih ljudi, koji su buduća generacija donosilaca odluka, te je njihovo mišljenje od krucijalnog značaja za kreiranje novih politika. Iz navedenog razloga, neophodno je usmjeriti sva raspoloživa sredstva na stvaranje održivog sistema podrške mladima u svim društvenim sferama, a naročito u oblasti sticanja ekonomske sigurnosti i nezavisnosti.

U Crnoj Gori je jedan od najvećih izazova i problema sa kojima se mladi susreću produženo institucionalno obrazovanje, neadekvatno i otežano zapošljavanje, usporeno socio-ekonomsko osamostaljivanje, što rezultira odloženim zasnivanjem porodice, kao i slabom aktivacijom u političkom i javnom životu.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore je u aprilu 2022. godine objavio Istraživanje – Nezaposlenost mladih u Crnoj Gori¹ kojim su, u najvećoj mjeri, obuhvaćeni nezaposleni mladi registrovani na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, pri čemu treba imati u vidu i činjenicu da društvenu skupinu nezaposlenih mladih čine i oni koji nisu prijavljeni na evidenciju Zavoda. Kao period posmatranja problema nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori, u ovom istraživanju, obuhvaćeno je pet godina, od 2017–2021. godine. Tokom navedenog perioda zabilježeno je smanjenje učešća kategorije mladih starosti od 15 do 30 godina. Tako je učešće mladih u 2017. godini iznosilo 27,3%, 25,4% u 2018, 23,1% u 2019, 25,4% u 2020. i **23,8% u 2021. godini u ukupnoj nezaposlenosti.**

U periodu 2017–2021. godine preko trećinu ukupne ponude činili su mladi starosti od 15 do 30 godina, a trend zapošljavanja mladih u odnosu na njihovu ponudu na tržištu rada bio je nepovoljan. U grupi nezaposlenih lica bez staža, u periodu 2017–2021. godine oko trećina se odnosi na kategoriju mladih od kojih su od 28% do 39% činila dugoročno nezaposlena lica, tj. lica koja traže zaposlenje više od godinu dana, u 2017. godini 38,76%, 2018. godini 35,36%, 2019. godini 34,23%, 2020. godini 27,47% i 2021. godini 33,67%.²

Posmatrano prema kvalifikacionoj strukturi, u periodu od 2017–2021. godine, u ukupnom broju nezaposlenih lica starosne grupe od 15 do 30 godina, sa oko 80 do 85% dominiraju nezaposlena lica sa srednjom i visokom stručnom spremom (na mlade sa visokom stručnom spremom odnosi se oko 35% do 50%, a na srednjoškolce od 34% do 51%) dok nezaposlena lica bez stručne spreme učestvuju sa 15% do 20%. Zbog niske tražnje na tržištu rada, koja je, između ostalog, uslovljena nedostatkom radnog iskustva, mladi su podstaknuti da ostanu duže u sistemu obrazovanja.³

1 ZZZCG, Strategije, planovi, analize i izvještaji, <https://www.zzzcg.me/strategije-planovi-analize-i-izvjestaji/>, pristupljeno 07.09.2023. godine

2 ZZZCG, Strategije, planovi, analize i izvještaji, <https://www.zzzcg.me/strategije-planovi-analize-i-izvjestaji/>, pristupljeno 07.09.2023. godine

3 Ibid.

Mladi od 15 do 30 godina starosti, su u visokom procentu zastupljeni i kada su u pitanju novoprijavljena lica (ukupan broj lica koja su se prijavila na evidenciju zaposlenih u toku jedne godine), pa se tako 2017. godine oko 30% novoprijavljenih odnosilo na mlade, 2018. godine oko 40%, 2019. godine 43%, 2020. godine oko 41% a 2021. godine oko 39%.⁴

Prema podacima MONSTAT-a objavljenim za 2022. godinu, u Crnoj Gori stopa nezaposlenosti mladih uzrasta od 15 do 29 godina iznosila je 30.7%.⁵

Problem nezaposlenosti je dodatno naglašen ukoliko se posmatra u uporednoj perspektivi – prosječna stopa nezaposlenosti mladih na nivou EU iznosi 13 %, a stope se kreću u rasponu od 5.7% (Njemačka) i 7.3% (Holandija) do 31.1% (Grčka).⁶ Imajući u vidu navedeno, Crna Gora se nalazi u vrhu država regiona kada je riječ o nezaposlenosti mladih, a stopa nezaposlenosti je duplo veća u odnosu na prosjek Evropske unije.

Posljednji izvještaj **Evropske komisije o Crnoj Gori u 2022. godini** - kroz Poglavlje 19 - *Socijalna politika i zapošljavanje* ističe da, u dijelu politike zapošljavanja, nedostaje djelotvornost i prisutnost aktivnih mjera rada kada je riječ o mladima, te se na uočenom problemu mora kontinuirano raditi sa ciljem obezbjeđivanja veće stope zaposlenosti mladih, uz kreiranje novih podsticajnih mjera za otpočinjanje samostalnog biznisa, koji se pokazao kao najefikasniji način za sticanje ekonomske sigurnosti i nezavisnosti, po uzoru na razvijene zemlje članice EU, koje mladima pružaju brojne mogućnosti za sticanje stalnog zaposlenja kroz programe podrške preduzetništvu mladih.

4 Ibid.

5 ZZZCG, Nezaposlenost mladih u Crnoj Gori, Podgorica, april 2022. godine, str. 6

6 Eurostat, Statistics explained, Youth unemployment, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Youth_unemployment&oldid=590877#Definition_of_unemployment_and_youth_unemployment_indicators, pristupljeno 07.09.2023.

II Položaj mladih u Glavnom gradu

Na području Glavnog grada, od ukupno 191.637 stanovnika, 20%, odnosno 41.592 su mlade osobe od 15 do 30 godina. Odnos između mladih ljudi po polu iznosi 50.5% muškaraca i 49.5% žena.⁷

U odnosu na privrednu djelatnost, najveći broj aktivnih poslovnih subjekata u 2021. godini bio je u Podgorici, i to njih 14.145 što predstavlja 35,6% ukupnog broja preduzeća, dok se preko 15% nalazi u Budvi i preko 9% u Baru.

Upravljaajući se prema ključnim ishodima Strategije za mlade 2017.-2021., Glavni grad Podgorica je pristupio izradi **Lokalnog akcionog plana za mlade 2020.- 2021.** (u daljem tekstu: LAMP). Kroz LAMP 2020-2021. se želio napraviti kvalitetan koncept ciljeva i aktivnosti koji će ishodovati višim stepenom kvaliteta života i involviranosti mladih u sve društvene procese u Glavnom gradu Podgorici.⁸ Prilikom izrade Nacrta LAMP, sprovedeno je istraživanje sa 236 ispitanika, srednjoškolaca, studenata, zaposlenih i nezaposlenih mladih. Prema rezultatima istraživanja, mladima nedostaju informacije o trendovima na tržištu rada. Oni provode dosta vremena na internetu, i internet je za njih dominantan izvor informacija. Takođe, evidentirano je da postoji značajno interesovanje za različite vidove neformalnog obrazovanja u oblastima različitih vrsta zanata, stranih jezika i informatike (programiranje).

Međutim, novi Lokalni akcioni plan za mlade još uvijek nije donesen. Name, za izradu ovog dokumenta neophodno je bilo izraditi Strategiju za mlade na nacionalnom nivou (Nacrt Strategija za mlade 2023-2027 donijet je 12.07.2023.)⁹, te shodno istoj upodobiti opštinski LAMP. Takođe, izvještaj za 2020. godinu nije javno dostupan, te nedostaju konkretni podaci o realizaciji ciljeva i aktivnosti koji su implementacijom ovog dokumenta trebali ishodovati višim stepenom kvaliteta života i involviranosti mladih u sve društvene procese u Glavnom gradu.

Ipak, evidentno je da su prethodnom periodu sprovedene aktivnosti koje su imale za cilj postizanje specifičnih ciljeva u oblastima poput obrazovanja, zapošljavanja, porodice i bezbjednosti, zdravlja mladih i bolesti zavisnosti, učešća mladih u društvenom životu, kulturnim dešavanjima i kvalitetnog slobodnog vremena provedenog u raznim vidovima socijalnog aktivizma, sporta i volonterizma.

⁷ Uprava za statistiku Crne Gore MONSTAT, Procjena broja stanovnika u 2021. godini

⁸ Glavni grad Podgorica - Nacrt lokalnog akcionog plana za mlade Glavnog grada za 2020.-2021. godinu

⁹

U oblasti profesionalnog razvoja lica koja se prvi put prijavljuju na evidenciju Biroa rada, **Zavod za zapošljavanje je pokrenuo program “Podsticanje karijernog razvoja neposredno zapošljivih nezaposlenih lica”**, dok se **Program stručnog osposobljavanja** kontinuirano sprovodi i omogućava visokoškolcima bez radnog iskustva da u periodu od devet mjeseci, u kompanijama i institucijama, stiču potrebna znanja i vještine koja će im kasnije pomoći da se bolje pozicioniraju na tržištu rada.

Glavni grad je u prethodnom periodu bio partner i pokrovitelj sajмова zapošljavanja poput “Summer job-a”, “Dana karijere” i sajмова slobodnih radnih mjesta koje su organizovali studentska organizacija EESTEC i Zavod za zapošljavanje.

Preduzetnicima su pružene izvjesne pogodnosti kroz povoljne kreditne linije Sekretarijata za preduzetništvo, besplatne računovodstvene usluge u trajanju od 12 mjeseci, besplatno biznis savjetovalište za žene i mlade i biznis planove.

U **Strategiji zapošljavanja Glavnog grada za 2021-2025.**¹⁰ navedeno je da na teritoriji Podgorice, četvrtinu ukupnog broja nezaposlenih čine visokoškolci i mladi. Postoji opšti manjak institucionalne koordinacije i sistematskih pristupa podršci mladim preduzetnicima. Svaka od relevantnih javnih institucija vodi sopstvene programe, bez povezivanja ili usaglašavanja sa ostalima. **Osnovni problem jeste što lokalna samouprava i državne institucije uglavnom ne razumiju specifične potrebe mladih, niti su u potpunosti svjesne ekonomskog potencijala preduzetništva.** Ovaj problem potiče iz nedostatka relevantnih informacija kako o mladima, tako i o preduzetništvu - podaci o postojećim preduzetnicima su nedovoljni, dok podaci o potencijalnim preduzetnicima ne postoje. Prema tome, **donosioci odluka ne znaju koliko bi pojedinaca na nivou Glavnog grada željelo da pokrene sopstveni biznis, ko su oni, niti kako izgledaju njihove ideje i brige.** Bez mogućnosti da se ispituju problemi i prepreke sa kojima se suočavaju, skoro je nemoguće stvoriti djelotvorne prilagođene politike.

NVO „Mreža za evropske politike - MASTER“ je sprovela istraživanje u toku septembra i oktobra mjeseca 2022. godine, u okviru projekta **„Evropska praksa za snažnu lokalnu zajednicu“**¹¹, a koje je imalo za cilj upoznavanje sa realnim stanjem na terenu u odnosu na položaja mladih u Podgorici i Zeti u oblasti zapošljavanja. Istraživanjem je obuhvaćeno preko 250 ispitanika od 15 do 30 godina. Istraživanje se baziralo na prikupljanju informacija, mišljenja i stavova ispitanika kako vide svoju poziciju u odnosu na zapošljavanje i mogućnosti koje se nude na tržištu rada.

¹⁰ Glavni grad Podgorica, Strategija zapošljavanja Glavnog grada za 2021-2025

¹¹ Mreža za evropske politike MASTER, Projekat „Evropska praksa za snažnu lokalnu zajednicu“, Publikacija „Evropskom praksom do snažne lokalne zajednice“, Podgorica 2023., strana 30 i 31, <https://master-mne.me/publikacija-evropskom-praksom-do-snazne-lokalne-zajednice/>, pristupljeno 07.09.2023.

Prikupljeni podaci pokazali su da **mladi žele da budu samostalni**, a u odnosu na sektor u kome bi najradije pronašli zaposlenje, njih **48,2% bi se opredjelilo za sopstveni biznis/firmu**, dok je **25,1%** mišljenja da bi najradije radilo u državnoj upravi ili lokalnoj samoupravi. Sa druge strane, u nevladinoj organizaciji ili medijima bi radilo **9,7%** ispitanika.

Interesantan je podatak da preko 2/3 mladih koji su bili učesnici ankete razmišlja o pokretanju sopstvenog biznisa, čak 67,7% ispitanika. Takođe, **11,8%** ispitanika je već pokrenulo svoj biznis, dok sa druge strane o tome nikad nije razmišljalo **14,9%**.

Bez obzira što većina mladih ljudi ima želju da pokrene sopstveni biznis, mali procenat je onih koji su to i uradili. Ono što je potrebno mladima koji žele da pokrenu sopstveni biznis, pored informisanja i usmjeravanja, jeste podrška lokalne samouprave i države u pružanju potrebne finansijske pomoći i mentorstva.

Na pitanje **za koju djelatnost bi se opredjelili prilikom pokretanja sopstvenog biznisa**, najveći broj ispitanika je odgovorio da je to **uslužna djelatnost**, zatim rad sa nekretninama, turizam i ugostiteljstvo, potom slijede IT sektor, trgovina, kao i poljoprivreda.

Međutim, i pored postojanja volje za pokretanjem sopstvenog biznisa, prikupljeni podaci su pokazali da **42,1%** mladih ne prati rad Sekretarijata za preduzetništvo odnosno Sekretarijata za podršku biznis zajednici, dok njih **32,3%** čak nije ni upoznato sa postojanjem Sekretarijata.

Kada su u pitanju prepreke koje postoje pri pokretanju biznisa najveći procenat mladih smatra da je to nemogućnost dolaženja do početnog kapitala za pokretanje biznisa, te da postoji nedovoljna podrška od strane državnih i lokalnih institucija. Kao glavne prepreke su pobrojane i velike birokratske i administrativne procedure, nedostatak podsticajnih mjera za pokretanje biznisa, strah od neuspjeha, kao i nedovoljna znanja i vještine.

Osim finansijske podrške, koja je usmjerena na subvencionisanje pokretanja biznisa mladih od strane državnih i lokalnih institucija, neophodno je smanjiti i birokratske procedure, kako bi se mladi dodatno podstakli na samozapošljavanje. Uz to, potrebno je dodatno animirati i motivisati mlade ljude za sticanje dodatnih znanja i vještina kroz realizaciju treninga, obuka i radionica, te im pružiti adekvatne informacije kako bi se blagovremeno upoznali sa pozitivnim, ali negativnim ishodima poslovanja, te na taj način preduprijedili moguće gubitke koji mogu nastati usled promjena na tržištu rada.

Veoma je ohrabrujuće, a što pokazuju i prikupljeni podaci sprovedenog istraživanja, **da su mladi zainteresovani i spremni za saradnju sa lokalnom samoupravom kako bi poboljšali položaj u svom gradu.**

Navedeni podaci bi trebali da posluže lokalnoj samoupravi kao smjerice za pronalaženje efikasnijeg sistema za pružanje podrške i pomoći mladima koji žele da otpočnu sopstveni biznis. Stvaranjem adekvatnih podsticajnih mjera kroz osluškivanje potreba mladih u Glavnom gradu, pružiće se mladima mogućnost da steknu ekonomsku sigurnost i nezavisnost, što će se pozitivno odraziti na cjelokupnu lokalnu zajednicu.

III Programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori

Crna Gora kontinuirano radi na suzbijanju nezaposlenosti mladih, donoseći održive programe podrške zapošljavanja. U nastavku ukazujemo na programe i mjere koje su namjenjene mladima, i predstavljaju aktivnosti države sa ciljem unaprjeđenja trenutne situacije, uz pružanje mogućnosti mladima da pronađu dugoročno zaposlenje, a samim tim steknu ekonomsku nezavisnost i sigurnost.

Mjere i aktivnosti Zavoda za zapošljavanje Crne Gore

Zavod za zapošljavanje Crne Gore sprovodi mjere aktivne politike zapošljavanja u vidu brojnih programa, o kojima se više informacija može naći u nastavku ovog odjeljka Vodiča. **Programi su bili aktuelni u 2023. godini, a imajući u vidu da se isti sprovode dužni niz godina u kontinuitetu, očekujemo da će i u 2024. godini ZZZCG nastaviti sa sprovođenjem istih. Objave konkursa za prijave na programe mogu se pratiti na internet stranici ZZZCG - <https://www.zzzcg.me/>.**

Program „Garancija za mlade“ se još uvijek ne sprovodi, međutim, uzimajući u obzir veliki uticaj koji je program imao na poboljšanje položaja mladih u zemljama članicama EU, nalazimo za shodno da u nastavku pružimo informacije o istom, a kako bi se mladi blagovremeno informisali o mogućnostima koje program nudi.

Program „Garancija za mlade“

Zavod za zapošljavanje u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Međunarodnom organizacijom rada otpočinje sa realizacijom programa **Garancije za mlade** koji je uveden u državama članicama Evropske unije nakon finansijske krize s kraja prve decenije ovog vijeka, a počeo je da se sprovodi 2013. godine. Garancija za mlade je uspostavljena preporukom Savjeta od 22. aprila. 2013. godine i od tada ima snažnu političku podršku za njenu implementaciju.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja – kao koordinator garancije za mlade – nadgledaće cjelokupnu implementaciju. Zavod za zapošljavanje Crne Gore će biti odgovoran za sistem pružanja usluga Garancije za mlade i okvir za praćenje i evaluaciju ovog programa.

Crna Gora se na uvođenje Garancija za mlade obavezala na Ministarskom sastanku 8. jula 2021. godine.¹²

¹² Vlada Crne Gore, www.gov.me, pristupljeno 09.09.2023.

Ovaj program države članice u velikoj mjeri koriste kako bi podržale neometan prelazak mladih iz svijeta obrazovanja ili iz nezaposlenosti u svijet rada. **Glavni princip programa je da svaka mlada osoba u roku od 4 mjeseca nakon što napusti obrazovanje ili osposobljavanje ili postane nezaposleno lice, dobije kvalitetnu ponudu za posao, pripravništvo, dalje usavršavanje ili nastavak obrazovanja.** Implementacijom programa se istovremeno doprinosi ostvarivanju principa **Evropskog stuba socijalnih prava**, tačnije principa 4 - aktivna podrška zapošljavanju.

Prvi plan implementacije Garancije za mlade u Crnoj Gori pokriva period 2023-2026, sa pilotiranjem sistema pružanja usluga iz Garancije za mlade koje je planirano za 2025. i 2026. godinu. Dosadašnja praksa zemalja članica EU pokazala je da uvođenje ovog programa u nacionalne sisteme doprinosi značajnom poboljšanju položaja mladih, te su očekivanja implementacije prve faze Garancije za mlade u Crnoj Gori izuzetno visoka. Iz navedenog razloga, pozivamo sve mlade ljude da prate dalju realizaciju Programa, i učestvuju na predviđenim aktivnostima koje će se sprovoditi po uzoru na razvijene zemlje članice EU.

Program „Direktno otvaranje radnih mjesta – javni rad“

Zavod za zapošljavanje Crne Gore je u 2023. godini sprovodio Program Direktno otvaranje radnih mjesta – javni rad, čiji je opšti cilj prevencija socijalne isključenosti posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica.

Poseban cilj programa je očuvanje i unapređenje radnih sposobnosti i povećanje zapošljivosti posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica, zapošljavanjem na privremenim netržišnim poslovima od javnog interesa.

Izbor učesnika programa vrši izvođači programa, kome se ova uloga dodjeljuje javnim konkursom raspisanim od strane ZZCG. Izvođač programa je poslodavac koji izabrane učesnike zapošljava na poslovima iz programa javnog rada, za vrijeme sprovođenja rada. Izvođač je zapravo pravno ili fizičko lice koje u okviru svojih konstitutivnih akata ima jasno definisanu djelatnost koja ga preporučuje **za realizaciju programa humanitarnih, edukativnih, socijalnih, ekoloških, komunalnih, infrastrukturnih sadržaja, očuvanja kulturnih i istorijskih spomenika i drugih sadržaja u oblastima od javnog interesa.**

Učesnici se biraju iz kategorije nezaposlenih lica pripremljenih za uključivanje u programe javnog rada, a saglasno zahtjevu izvođača, a izabrani učesnici se uključuju u programe na osnovu individualnih planova zapošljavanja zaključenih sa Zavodom.

Direktne ciljne grupe ovog Programa su:

- nezaposleno lice bez školske spreme ili sa završenom osnovnom školom i/ili
- nezaposleno lice koje u poslednjih 12 mjeseci nije bilo u radnom odnosu i/ili
- nezaposlena žena.

Za realizaciju ovog programa, Zavod je opredijelio 815.000,00 eura, uz mjesečno učešće u finansiranju od 409,90 eura, po učesniku programa.

Imajući u vidu da je program sprovodi već dvije godine u kontinuitetu, očekuje se objavljivanje novog konkursa za 2024. godinu u mjesecu aprilu, a informacije o istom će biti javno dostupne na internet adresi ZZZCG - <https://www.zzzcg.me/>.

Projekat „Aktivacija žena“

ZZZCG je uz pomoć Međunarodne organizacije rada, krenuo u realizaciju Pilot projekta „Aktivacija žena“, koji je podržao Globalni fond za održivi razvoj UN.

Projekat će biti realizovan za 45 žena u Podgorici i Bijelom Polju, uz dodjelu bespovratnih sredstava u iznosu od 112.000,00 eura kao i za 30 žena u Nikšiću i Beranama, uz dodjelu bespovratnih sredstava od 38.000,00 eura.

Cilj ovog projekta jeste da ženama olakša pristup tržištu rada, uzimajući u obzir specifične barijere sa kojima se suočavaju, i na taj način ublaže negativni uticaji krize Covid – 19 na njihov život.

Učesnice projekta su žene od 25 do 34 godine života, sa djecom predškolskog uzrasta, prijavljene u evidenciju Zavoda od 15.03.2020. godine kao lica koja su izgubila posao ili su se nakon tog datuma prijavila u evidenciju o nezaposlenim licima.

Ovaj projekat, pored ostalih aktivnosti, podrazumijeva realizaciju obuke na radnom mjestu kod poslodavaca iz privatnog sektora koji svoju djelatnost obavljaju na teritorijama Podgorice, Bijelog Polja, Berana i Nikšića i redovno izmiruju zarade i doprinose za obavezno socijalno osiguranje. **Poslodavci za nezaposlene žene sprovode obuku na radnom mjestu, u trajanju od tri, odnosno šest mjeseci, primjereno profilu učesnice programa.**

Sa učesnicama, za koje realizuju obuku u trajanju od tri mjeseca, poslodavci zaključuju ugovore o radu u trajanju od šest, a sa učesnicama, za koje realizuju obuku u trajanju od šest mjeseci, zaključuju ugovore o radu u trajanju od 12 mjeseci. Finansijsko učešće Zavoda u realizaciji obuke na radnom mjestu koja se izvodi u trajanju od tri mjeseca iznosi 765,00 eura, a u obuci u trajanju od šest mjeseci 1.530,00 eura, po učesnici.

Program će se sprovoditi do 2025. godine, a više informacija o istom može se pronaći na internet adresi ZZZCG - www.zzzcg.me.

Programi „Osposobljavanje za samostalan rad“ i „Osposobljavanje za rad kod poslodavca“

Navedeni programi osmišljeni su za izvođače koji su voljni nezaposlenima sa evidencije omogućiti učenje i usavršavanje kroz rad. Kroz ta dva programa, na period od šest mjeseci, **biće angažovano 560 nezaposlenih lica (280 po programu).**

Prvi program je namijenjen nezaposlenima kojima je nedostatak praktičnih znanja i vještina identifikovan kao prepreka u zapošljavanju. **Ciljevi ovog programa su povećanje zaposlenosti i zapošljivosti učesnika programa.** Izvođač programa je poslodavac, prvenstveno iz privatnog sektora koji ima odgovarajuće prostorne, tehničko – tehnološke, kadrovske i finansijske uslove neophodne za realizaciju programa. Učesnik sa poslodavcem kao izvođačem programa zaključuje ugovor o radu na vrijeme izvođenja programa (u trajanju od 9 mjeseci za lica sa stečenim visokom, odnosno u trajanju od šest mjeseci za lica sa stečenim srednjim obrazovanjem). Zavod učestvuje u finansiranju programa osposobljavanja za samostalan rad, tako što finansira zarade učesnika programa, u neto iznosu, dok izvođač programa finansira doprinose za obavezno socijalno osiguranje i pripadajuće poreze i prireze na zarade učesnika programa, kao i ostale opravdane troškove realizacije programa.

Drugi program se odnosi na nezaposlene sa stečenim srednjim obrazovanjem, bez radnog iskustva u nivou obrazovanja. **Ciljevi realizacije ovog programa** su osim povećanja zaposlenosti i zapošljivosti učesnika programa, i **zadovoljenje kadrovskih potreba rada. Učesnici programa mogu biti nezaposlena lica iz evidencije Zavoda zainteresovana za osposobljavanje za rad i zapošljavanje kod poslodavca koji realizuje program osposobljavanja.** Izvođač programa je poslodavac koji je prioritetno, iz privatnog sektora i koji ima odgovarajuće prostorne, tehničko – tehnološke, kadrovske i finansijske uslove, neophodne za realizaciju programa, ili zaključen predugovor sa podizvođačem programa (organizatorom obrazovanja odraslih). Program se realizuje, u najkraćem trajanju od jednog mjeseca, a nakon realizacije programa poslodavac zaključuje ugovor/e o radu sa učesnikom/cima programa, u najkraćem trajanju od tri mjeseca.

Zavod učestvuje u finansiranju troškova realizacije programa u visini ukupnih troškova za dvije do četiri minimalne zarade po učesniku programa, a zavisno od dužine rada zaposlenog nakon realizacije programa.

Za finansiranje programa osposobljavanja, opredijeljena su sredstva u ukupnom iznosu od 1.380.000,00 eura, odnosno 690.000,00 eura, po programu. Mjesečno učešće Zavoda u finansiranju programa osposobljavanja je 409,90 eura, po učesniku programa.

Očekuje se objavljivanje novog konkursa za 2024. godinu u mjesecu martu, a informacije o istom će biti javno dostupne na internet adresi ZZZCG - <http://www.zzzcg.me>.

„Program grantova za samozapošljavanje“

Program grantova za samozapošljavanje¹³ predstavlja konkretnu finansijsku podršku iz pretpristupnih fondova Evropske unije Ministarstvu rada i socijalnog staranja u iznosu od 3,5 miliona eura.

Cilj ovog programa jeste pružanje mogućnosti nezaposlenima sa evidencije Zavoda za zapošljavanje da pokrenu svoj biznis, **dodjeljivanjem bespovratnih sredstava u iznosu od 3.000,00 do 7.500,00 eura**. Svakako, ovaj način podrške omogućava jačanje preduzetničke svijesti mladih u Crnoj Gori, a pored toga doprinosi otvaranju novih radnih mjesta. **Prioritetna grupa za dodjelu grantova jesu mladi ljudi, žene i dugoročno nezaposlena lica, koja imaju kreativne i inovativne ideje za pokretanje sopstvenog biznisa.**¹⁴

ZZZCG je realizacijom ovog programa uspio da dodijeli sredstva granta za čak 468 nezaposlene osobe, koje su dobile priliku da se ostvare kao preduzetnici ili kao D.O.O. i da sebi obezbijede održivu egzistenciju. **Naglasak je stavljen na mlade, žene i dugotrajno nezaposlene.**

Mjere podrške mladim osobama sa invaliditetom

Sa ciljem podrške zapošljavanju mladih sa invaliditetom, ZZZCG će raspisati konkurs sa ciljem **aktivacije mladih osoba sa invaliditetom**, prevenciju njihove socijalne isključenosti, otvaranje novih radnih mjesta za mlade osobe sa invaliditetom, povećanje stručnih i radnih kvalifikacija mladih osoba sa invaliditetom, unapređenje njihovih znanja i vještina. Ciljna grupa su mladi sa invaliditetom do 30 godina koji se nalaze na evidenciji nezaposlenih ZZZCG.

Lica s invaliditetom u evidenciji Zavoda za zapošljavanje imaju prava: **na individualni plan zapošljavanja, da učestvuju prioritetno u programima i mjerama zapošljavanja, da učestvuju u programima profesionalne rehabilitacije, na novčanu pomoć za vrijeme obrazovanja, osposobljavanja i profesionalne rehabilitacije u visini od 15% od prosječne mjesečne zarade, na jednokratnu novčanu pomoć na ime putnih i troškova selidbe, ako zasnuju radni odnos na neodređeno vrijeme van mjesta prebivališta.** Centri za informisanje i profesionalno savjetovanje (CIPS) nalaze se u Zavodu za zapošljavanje. Pružaju informacije o mogućnostima zapošljavanja, informacije o upisu i obrazovnim programima srednje škole, o zanimanjima, profesionalno savjetovanje, procjenu interesovanja, sposobnosti i vještina.

¹³ Zavod za zapošljavanje CG (2020), Program grantova za samozapošljavanje, <http://www.zzzcg.me/program-grantova-za-samozaposljavanje/>, pristupljeno 09.09.2023)

¹⁴ Zavod za zapošljavanje CG (2020), Program grantova za samozapošljavanje, <http://www.zzzcg.me/program-grantova-za-samozaposljavanje/>, pristupljeno 09.09.2023)

Program „Mladi kao podrška razvoju poljoprivrede“

Program „Mladi kao podrška razvoju poljoprivrede“ **sprovodiće se za 30 nezaposlenih lica u trajanju od devet mjeseci.** Programom je predviđena dvomjesečna obuka sticanja preduzetničkih znanja i specifičnih vještina izrade projektnih aplikacija, upravljanja i implementacije projekata, organizovanja klastera i umrežavanja subjekata privređivanja iz oblasti poljoprivrede. Obuka će se sprovoditi uz mentorstvo i na radnom mjestu u direkcijama za savjetodavne poslove u oblasti biljne proizvodnje i stočarstva Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Učesnici će se zaposliti u Programu na poslovima pružanja podrške direkcijama Ministarstva pri informisanju i pripremi projektnih aplikacija poljoprivrednika za dodjelu sredstava IPARD programa, u trajanju od devet mjeseci i uz mjesečnu zaradu u neto iznosu 450,00 eura.

Programi podrške zapošljavanju koje sprovode Ministarstva

Program stručnog osposobljavanja

Ministarstvo prosvjete od 2013. godine sprovodi **Program stručnog osposobljavanja**, koji je u skladu sa Zakonom o stručnom osposobljavanju lica sa stečenim visokim obrazovanjem („Sl. list CG“, br. 38/2012).

Ovim Programom¹⁵ je godišnje prosječno opredijeljeno između 8,5 i 10 miliona eura, dok u njemu učestvuje oko 3000 - 4500 mladih ljudi u toku devetomjesečnog perioda, koliko ovaj program traje. **Program je namijenjen visokoobrazovanim mladim ljudima, koji nemaju radnog iskustva u ovom stepenu obrazovanja i registrovani su kao nezaposleni kod ZZZCG.**

¹⁵ Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Savjet za regionalnu saradnju (2018), Publikacija „Politika zapošljavanja mladih u Crnoj Gori“, Platforma za zapošljavanje i socijalna pitanja ESAP, str 14.

Korisnici programa primaju mjesečnu naknadu u iznosu od 50 % prosječne plate u Crnoj Gori, a 28. jula 2022. na 14. sjednici Vlade donešena je Uredba o povećanju naknada pripravniciima sa **266 eura na 450 eura**¹⁶, a nakon uspješno završene obuke, stručno osposobljena lica imaju pravo na polaganje državnog ispita. **Cilj ovog programa jeste da lice stekne neophodno radno iskustvo, kao i da mu se pruži mogućnosti da se nakon isteka devet mjeseci zaposli u struci, ukoliko uspješno usvoji znanje i prikaže dobar pristup poslu.**

Program stručnog osposobljavanja je aktivan program koji se realizuje jednom godišnje, a informacije o istom su javno dostupne na portalu eUprave Crne Gore - <https://www.euprava.me/program-strucno-osposobljavanje>.

Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2023. godinu

Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2023. godinu¹⁷ realizuje Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, a za koji je opredijeljeno devet programskih linija finansijske i nefinansijske podrške. U javnom pozivu mogu učestvovati poziva domaća mikro, mala, srednja preduzeća i preduzetnici podnošenjem prijave za učešće u postupku dodjele sredstava za Program za unapređenje konkurentnosti privrede, odnosno za programske linije. **Ukupan budžet opredijeljen za realizaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede je 3.mil eura**, dok su pojedinačni iznosi, kao i način i dinamika dodjele podrške definisani pojedinačnim programskim linijama. U cilju dodatnog stimulisanja privrednih aktivnosti ovogodišnji program je bogatiji za dvije programske linije:

- Programska linija - vaučeri za žene i mlade u biznisu (Iznos pojedinačne podrške iznosi od 500 eura do 7.000 eura);

- Programska linija za podršku internacionalizaciji.

Među programskim linijama posebno izdvajamo **Programsku linija za početnike u biznisu. Pravo učešća imaju mikro, mala, srednja preduzeća i preduzetnici koji posluju kraće od godinu dana od dana apliciranja na Javni poziv. Proces prijavljivanja je u potpunosti digitalizovan, a prijavljivanje se vrši putem portala <https://programi.gov.me>.**

¹⁶ Vlada Crne Gore, Saopštenje sa 14. sjednice Vlade Crne Gore, <https://www.gov.me/cyr/clanak/saopstenje-sa-14-sjednice-vlade-crne-gore-2>, pristupljeno 09.09.2023.

¹⁷ Vlada Crne Gore, Javni poziv za učešće u postupku dodjele sredstava za Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2023. Godinu, <https://www.gov.me/clanak/javni-poziv-za-ucesce-u-postupku-dodjele-sredstava-za-program-za-unapredenje-konkurentnosti-privrede-za-2023-godinu>, pristupljeno 09.09.2023.

Predmet podrške je pružanje nefinansijske i finansijske podrške novoosnovanim privrednim subjektima:

Nefinansijska podrška obuhvata: preduzetničke cikluse edukacije, tehničku podršku u izradi biznis planova i mentoring.

Finansijska podrška obuhvata: finansiranje aktivnosti iz sredstava kredita kod Investiciono razvojnog fonda Crne Gore A.D. Privredni subjekti koji ispunjavaju opšte uslove Programske linije i koji realizuju kredit kod IRFCG, mogu ostvariti pravo na bespovratnu podršku za pokriće dijela kreditnih sredstava (neotplaćenog iznosa glavnice), i to:

- **do 15%** vrijednosti realizovanih kreditnih sredstava, za kredite vrijednosti **do 25.000 eura**, a u maksimalnom iznosu **do 3.000 eura**
- **do 10%** za kredite vrijednosti od **25.000 eura do 50.000 eura**, u maksimalnom iznosu **do 5.000 eura**.

Projekat „Jačanje i širenje mentoring sistema za mala i srednja preduzeća u zemljama Zapadnog Balkana“

Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma takođe ima potpisan Memorandum o razumijevanju sa Japanskom agencijom za međunarodnu saradnju (JICA) u okviru III faze projekta „Jačanje i širenje mentoring sistema za mala i srednja preduzeća u zemljama Zapadnog Balkana“.

Glavni ciljevi projekta su: **unapređenje standardizovane usluge mentoringa u Crnoj Gori uz podršku japanskih eksperata; afirmacija većeg broja preduzeća- mogućih korisnika mentoring usluga;** unapređenje biznis performansi privrednih subjekata; nastavak transfera znanja na polju mentoringa koristeći iskustva partnerskih institucija; formiranje mreže mentora na čitavoj teritoriji Crne Gore; unapređenje sistema za obuku mentora/trenera na radnom mjestu; jačanje regionalne saradnje među zemljama učesnicama projekta (Crna Gora, Srbija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija).

Proces mentoringa odvija se po JICA metodologiji prema kojoj stručno i sertifikovano lice – mentor sprovodi mentoring u direktnom kontaktu sa privrednim subjektom sa ciljem zajedničke analize poslovanja, dijagnostifikovanja problema i sagledavanja potencijala za rast, na osnovu čega se priprema plan razvoja, što umnogome može pomoći mladim preduzetnicima.

Programi podrške Investiciono – razvojnog fonda Crne Gore

Investiciono – razvojni fond Crne Gore AD, u saradnji sa Direkcijom za razvoj malih i srednjih preduzeća i Zavodom za zapošljavanje Crne Gore, **raspisuje nefinansijsku i finansijsku podršku radi poboljšanja uslova za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori**. Cilj ove Kreditne linije je pružanje podrške zainteresovanim licima koja planiraju da registruju sopstveni biznis. Na ovaj način će im se pružiti šansa da finansiraju mali biznis i isti učine dostupnim tržištu.

Korisnici kredita u okviru ove linije mogu biti nezaposlena lica koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (mladi, žene, lica sa invaliditetom...), privredna društva i preduzetnici u svim oblicima organizovanja koje predviđa Zakon o privrednim društvima, kao i lica koja djelatnost obavljaju na način definisan pravilima djelatnosti kojima se bave (zanatlije, poljoprivredni proizvođači, PZU i sl.), **a koja posluju kraće od 12 mjeseci od dana podnošenja zahtjeva za kreditiranje. Pravo na kredit ne postoji, već IRF CG A.D. na osnovu svakog pojedinačnog zahtjeva donosi posebnu odluku.**

Više informacija o potrebnoj dokumentaciji za realizaciju projekta koji bi se finansirali po navedenoj kreditnoj liniji, može se pronaći na internet adresi - <https://www.zzzcg.me/preduzetnistvo/>.

IRF CG AD. takođe nudi **programske linije za mala i srednja preduzeća.**

Investicioni krediti za unaprjeđenje ženskog preduzetništva namjenjen je podsticaju na osnivanje i razvoj poslovanja mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetnika u kojima su žene nosioci biznisa. Na ovaj način IRF CG A.D. želi podržati žensko preduzetništvo i pospješiti afirmacija žena u biznisu. Maksimalan iznos sredstava je 300.000 eur. IRF CG A.D. može direktno finansirati do 75,00 % vrijednosti ukupne investicije.¹⁸

Investicioni krediti za mlade u biznisu ima za cilj podsticanje osnivanja i razvoja poslovanja mikro i malih preduzeća i preduzetništva koji su u vlasništvu crnogorskih državljana u životnoj dobi do i sa 35 godina života. Maksimalan iznos sredstava je 50.000 eur, a IRF CG A.D. takođe može direktno finansirati do 75,00% vrijednosti ukupne investicije.¹⁹

Jedna od novina, koja može pomoći mladim ljudima koji pokreću sopstveni biznis jeste i **Portal BIZNIS.GOV.ME, koji uvodi novi pristup u komunikaciji Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma sa mikro, malim i srednjim preduzećima**. Dostupnost svih informacija od značaja na jednom mjestu – [biznis.gov.me](https://www.biznis.gov.me) portalu, bi trebalo da olakša preduzećima poslovanje i pojednostavi procese dobijanja dostupne finansijske i nefinansijske podrške.

¹⁸ IRF CG AD, Investicioni krediti za unaprjeđenje ženskog preduzetništva, <https://www.irfcg.me/kreditna-linija/investicioni-krediti-za-unaprijedenje-zenskog-preduzetnistva> , pristupljeno 09.09.2023.

¹⁹ IRF CG AD, Investicioni krediti za mlade u biznisu, <https://www.irfcg.me/kreditna-linija/investicioni-krediti-za-mlade-u-biznisu> , pristupljeno 09.09.2023.

Evropski programi podrške zapošljavanju mladih u Crnoj Gori

ERASMUS+

Erazmus+ je jedan od najvećih programa EU koji finansira projekte mobilnosti i saradnje u oblasti obrazovanja, obuka mladih i sporta. Nastao je 2014. godine, a 2021. je ušao u novi sedmogodišnji period sprovođenja koji će trajati do 2027. godine.

Vodeća karakteristika Erazmus+ programa je mobilnost, a i sledeće godine program će nastaviti da podržava mobilnost učenika, studenata visokog obrazovanja i stručnog obrazovanja i obuke (VET), mobilnost odraslih koji uče, mladih ljudi u programima neformalnog učenja, edukatora i osoblja preko granica i ka evropskom iskustvu obrazovanja i obuke. Od 2023. godine, program će uključivati novu akciju podrške sportskim trenerima kroz njihovo učešće u projektima mobilnosti, šireći mogućnosti za međuevropsku saradnju i učenje direktno na lokalne sportske organizacije i njihovo osoblje.

Erazmus+ podrška je usmjerena na aktivnosti koje se uklapaju u prioritete programa u oblastima školstva, visokog obrazovanja i obrazovanja odraslih, stručnog obrazovanja, kao i mladih i sporta.

Program pruža mogućnosti za studente, učesnike obuka, zaposlene i volontere da provedu jedan vremenski period u inostranstvu kako bi poboljšali svoje vještine i mogućnosti za zapošljavanje, a takođe daje podršku organizacijama da rade na transnacionalnim partnerstvima i razmjenjuju inovativne prakse u oblasti obrazovanja, obuke i mladih. U oblasti sporta, Program će podržavati osnovne projekte i prekogranične izazove kao što su borba protiv namještanja mečeva, doping, nasilje i rasizam.

O programima podrške kroz ERASMUS+ mladi se mogu informisati na internet adresi <https://www.erasmusplus.ac.me/>, ili putem e-mail adrese erasmusplus@ac.me. Sjedište ERASMUS+ kancelarije za Crnu Goru je u Podgorici na adresi: Jovana Tomaševića 15, I sprat Podgorica.

Single Market Program 2021-2027

Crna Gora je potpisala sa Evropskom komisijom Sporazuma za učešće Crne Gore u Programu jedinstvenog tržišta – Single Market Program 2021-2027, koji za cilj ima jačanje jedinstvenog tržišta fokusiranjem na ekonomski oporavak svakog industrijskog ekosistema od pandemije COVID-19.

Zahvaljujući svojoj prekograničnoj prirodi, Program će biti od obostrane koristi kako za EU tako i za mala i srednja preduzeća u Crnoj Gori jačanjem njihove saradnje i na taj način stimulisanjem dinamičnijeg i međunarodnog poslovnog okruženja.

Kroz Program i njegove specifične programe pružaće se direktna podrška preduzećima iz EU i Crne Gore da napreduju na međunarodnom nivou kroz kombinaciju prilika za pronalaženje partnera, savjeta i uspostavljanja novih pouzdanih poslovnih partnerstava. Time se daje doprinos kvalitetnijoj realizaciji ciljeva utvrđenih postojećim strateškim dokumentima za razvoj industrije, malih i srednjih preduzeća, i ostalih relevantnih strategija i programa.²⁰

Social Impact Award

Social Impact Award (SIA) predstavlja evropski program podrške društvenom preduzetništvu mladih koji je 2009. godine pokrenut od strane Impact Hub Vienna, u partnerstvu sa Erste Fondacijom i Univerzitetom za biznis i ekonomiju u Beču, a od 2022. godine ovaj projekat u Crnoj Gori implementira NVO Centar za omladinsku edukaciju. **Prijava za takmičara se vrši ispunjavanjem aplikacione forme, a stručni žiri o ideji odlučuje na osnovu tri kriterijuma: inovativnosti, stepena društvenog uticaja i izvodljivost.**

Ukoliko ideja bude odabrana, na raspolaganju su sledeće mogućnosti:

- Mentorstvo i podrška u validiranju poslovanja i modela uticaja, prototipu ideje i stvaranju prvih saradnika;
- Prilika da tim pobijedi na Social Impact Award takmičenju, što uključuje osvajanje početnog finansijskog kapitala i mogućnost odlaska na međunarodni SIA Samit;
- Uvezanost sa internacionalnom zajednicom alumnista koja broji više od 1 000 društvenih preduzetnika iz više od 25 država svijeta.²¹

²⁰ EU Funding Overview, Single Market programme to empower and protect Europeans, <https://eufundingoverview.be/funding/new-single-market-programme-to-empower-and-protect-europeans>, pristupljeno 10.09.2023.

²¹ Social Impact Award, <https://montenegro.socialimpactaward.net/program-2/>, pristupljeno 10.09.2023.

Horizont Evropa - Eu program za istraživanje i inovacije (2021-2027) - Za zelenu, zdravu, digitalnu i inkluzivnu Evropu

Program rada Horizont Evropa 2023-2024 zasnovan je na Strateškom planu Horizonta Evropa 2021-2024, usvojenom u martu 2021. Kreiran je zajedno sa zainteresovanim stranama, državama članicama i Evropskim parlamentom.

Program obuhvata akcije za podršku i jačanje međunarodnih inicijativa u oblasti obnovljivih izvora energije, prehrambenih sistema, globalnog zdravlja, posmatranja životne sredine i još mnogo toga.

Putem javnog konkursa pravna lica iz zemalja učesnica, kao što su istraživački centri, lokalna i državna uprava, mala i srednja preduzeća, fakulteti, neprofitne organizacije, mogu iznijeti inovativna rješenja čijom realizacijom se doprinosi ostvarenju ciljeva obuhvaćenih predmetnim programom.

Evropska komisija je Komisija ovim programom opredjelila oko 13,5 milijardi eura za podršku istraživačima i inovatorima u Evropi da traže inovativna rješenja za ekološke, energetske, digitalne i geopolitičke izazove.

Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja objavljuje Konkurs za sufinansiranje učešća u EU okvirnom programu za istraživanje i inovacije "Horizont Evropa" - stub III INOVATIVNA EVROPA sa ukupnim iznosom od 50.000 eura, na koji se može prijaviti do 15. decembra 2023. godine.

Predmet Konkursa je podrška aktivnostima koje se odnose na pripremu projektnih prijava za učešće u EU Okvirnom programu za istraživanja i inovacije „Horizont Evropa“ – Stub III Inovativna Evropa (Evropski savjet za inovacije, Evropski inovacioni sistemi i Evropski institut za inovacije i tehnologiju). **Cilj Konkursa je podsticanje učešća crnogorskih institucija u ovom izuzetno konkurentnom i najvećem EU programu za istraživanja i inovacije, kroz sufinansiranje pripremnih aktivnosti za podnošenje projektnih prijava.**²²

Konkursna dokumentacija je dostupna na online platformi www.inovacije.gov.me, preko koje se vrši prijavljivanje na ovaj Konkurs.

²² Vlada Crne Gore, Konkurs za sufinansiranje učešća u Horizont Evropa - stub III Inovativna Evropa, <https://www.gov.me/clanak/konkurs-za-sufinansiranje-ucesca-u-horizont-evropa-stub-iii-inovativna-evropa>, pristupljeno 10.09.2023.

IV Podrška mladima u okviru Glavnog grada Podgorica

Glavni grad Podgorica je obrazovao **Savjet za mlade Glavnog grada** kao savjetodavno tijelo u cilju podsticanja i unapređenja razvoja omladinske politike. U okviru Glavnog grada Podgorice, Sekretarijat za lokalnu samoupravu vrši poslove uprave koji se, između ostalog, odnose na: pripremu lokalnog plana za mlade ; pripremu godišnjeg plana za mlade; prati realizaciju lokalnog plana za mlade i jačanja saradnje i unapređenja položaja mladih u Glavnom gradu. Kancelarija za mlade koordinira, sprovodi i planira omladinsku politiku.

Prema Zakonu o mladima za sprovođenje omladinskih aktivnosti i omladinskog rada obrazuju se **omladinski servisi**.

Omladinski servisi su:

- **omladinski klub i**
- **omladinski centar.**

U omladinskim servisima sprovode se omladinske aktivnosti i omladinski rad u skladu sa Planom i programom rada omladinskog servisa.

Plan i program rada omladinskog servisa sačinjava organ državne uprave nadležan za omladinsku politiku najmanje jednom u tri mjeseca radi realizacije aktivnosti iz Strategije za mlade, Akcionog plana za sprovođenje Strategije za mlade, Programa ostvarivanja javnog interesa u oblasti omladinske politike, a u zavisnosti od potreba lokalne zajednice, odnosno sjedišta servisa.

U Podgorici je dana 10. februara 2017.godine otvoren **Omladinski centar**, osnovan od strane Ministarstva sporta i mladih, u saradnji sa Glavnim gradom i Sistemom Ujedinjenih nacija. Omladinski centar je prije svega servis za mlade, a nalazi se na adresi: Trg Nikole Kovačevića br. 13. Centar se u praksi pokazao kao savršeno mjesto za okupljanje mladih, njihovo kreativno izražavanje i promociju njihovog stvaralaštva.

Novina jeste i otvaranje **Omladinskog kluba**, koji je namijenjen mladima za sprovođenje omladinskih aktivnosti, sa ciljem ostvarivanja punog potencijala, i razvijanje mladih u savjesne, odgovorne i aktivne članove društva koji će služiti kao dobar primjer i podsticaj generacijama koje dolaze. Omladinski klub je na raspolaganju organizacijama koje sprovode omladinske politike za sprovođenje svojih projekata i inicijativa.²³ Omladinski klub se nalazi u Hercegovačkoj ulici i otvoren za konsultacije sa mladima u sljedećim terminima: ponedjeljak 16:30 - 18:30, utorak 12:30 - 14:30 i četvrtak 18:00 - 20:00.

²³ Sastanak sa predstavnicima Kancelarije za mlade, Mreža za evropske politike - MASTER, jul 2022.

Pored navedenog, u sklopu **Glavnog grada je Sekretarijat za za preduzetništvo i investicije**, čiji jedan od ciljeva jeste pružanje podrške mladim preduzetnicima. Kako bi podstakli mlade na sopstveni biznis, definisane su određene programske linije za stimulisanje preduzetništva, kao što je promocija kreativnih preduzetnika, podrška ženama u biznisu, te druge mjere podrške.

Program pružanje podrške ženskom preduzetništvu je započeo još o 2019. godine i svake godine se opredjeljuje se veći iznos bužet za ovu oblast. Osim navedenih programa podrške Sekretarijat za preduzetništvo i investicije sprovodi i druge programe podrške kao što je podrška starim zanatima, podrška start-up, podrška preduzetnicima. U svim navedenim pozivima mladi su imali mogućnost da apliciraju. U 2021. godini otvoren je i Birziminium Hub prostor namijenjen za sprovođenje obuka u oblasti preduzetništva i zapošljavanja mladih, kroz sticanje dodatnih znanja i vještina, gdje se svakodnevno sprovode aktivnosti namijenjene mladima i savjetodavne usluge.²⁴

Dakle, evidentno je da nedostaju dodatne podsticajne mjere u Glavnom gradu Podgorici koje bi mlade stimulisale da se opredijele na pokretanje sopstvenog biznisa, te je **sa ciljem obezbjeđivanja veće stope zaposlenosti mladih u Glavnom gradu, neophodno:**

- Definirati jasne ciljeve koji su usmjereni na razvoj preduzetništva mladih na lokalnom nivou;
- Obezbjeđiti programe finansijske podrške za otpočinjanje biznisa sa fokusom na oblasti koje su od najvećeg interesovanja za mlade u Glavnom gradu Podgorici;
- Uspostaviti mentorsku podršku i programe obuke za sticanje novih znanja i vještina iz oblasti preduzetništva za mlade, sa fokusom na IT sektor i zeleno preduzetništvo;
- Procijeniti postojeće stanje na osnovu raspoloživih podataka i opredijeliti budžetska sredstva za preduzimanje konkretnih mjera sa ciljem pružanja pomoći mladima u otpočinjanju sopstvenog biznisa;
- Neophodan temeljni akcioni plan za samozapošljavanje mladih, zasnovan na realnim izvorima finansija;
- Obezbjeđiti umrežavanje mladih preduzetnika iz Glavnog grada Podgorice;
- Blagovremeno i precizno izvještavanje o zakonodavnim novinama u oblasti preduzetništva, uz formiranje online portala (platforme) koji je namijenjen mladim preduzetnicima;
- Obezbjeđiti direktnu saradnju sa EU fondovima za razvoj preduzetništva mladih na lokalnom nivou;
- Obezbjeđiti poreske olakšice za mlade koji otpočinju svoj biznis u Glavnom gradu Podgorici.

²⁴ Sastanak sa predstavnicima Sekretarijata za podršku biznis zajednici, Mreža za evropske politike - MASTER, jul 2022.

U konačnom, a sa ciljem obezbjeđivanja ekonomske i socijalne sigurnosti mladih kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanju zapošljenja, neophodno je iste uključiti u procese donošenja odluka na lokalnom nivou, osluškajući njihove zahtjeve i potrebe, kako bi se obezbjedio i prosperitet cjelokupne lokalne zajednice, a samim tim doprinijelo i ekonomskom razvoju i rastu Crne Gore.

V Kako pokrenuti sopstveni biznis?

Imajući u vidu da su mladi u Glavnom gradu Podgorici, u velikom broju zainteresovani za pokretanje sopstvenog biznisa, u ovom poglavlju Vodiča **biće predloženi krovni zakoni koji regulišu predmetnu oblast**, budući da postoji veliki broj zakona koji su (kako direktno, tako i indirektno) povezani sa kreiranjem uslova za razvoj biznisa. **Mladima će od naročite koristi biti informacije koje se tiču koraka za registraciju preduzetničke djelatnosti, zakonskih rješenja koja se odnose na plaćanje poreza za obavljanje preduzetničke djelatnosti, ali i direktno ukazivanje na poreske olakšice koje je zakonodavac predvidio za lica koja otpočinju obavljanje samostalne djelatnosti.** U ovom dijelu Vodiča, mladi će imati priliku da se upoznaju sa krovnim zakonima iz oblasti inovativnih djelatnosti koje su od značaja za pokretanja "start-up"-ova, a za koje su mladi pokazali posebno interesovanje i prepoznali ih kao dugoročnu mogućnost samozaposlenja.

Takođe, treba uzeti u obzir da su zakoni često podložni izmjenama i dopunama, što dodatno može obeshrabriti mlade za pokretanje sopstvenog biznisa, te bi **sa ciljem pružanja adekvatne pomoći mladima u sticanju ekonomske stabilnosti i nezavisnosti kroz samozaposlenje, lokalna samouprava trebala redovno i blagovremeno informisati iste o svim promjenama koje se odnose na različite sfere poslovanja putem svih sredstava javnog informisanja, te na taj način dodatno dati podsticaj mladima za otpočinjanje sopstvenog biznisa.**

Zakon o privrednim društvima

Zakon o privrednim društvima²⁵ uređuje osnivanje, registraciju, upravljanje, restrukturiranje, prestanak i druga pitanja od značaja za rad privrednih društava (ortačko društvo, komanditno društvo, akcionarsko društvo i društvo sa ograničenom odgovornošću), preduzetnika i dijela stranog društva.

Shodno članu 61, **pod preduzetnikom se podrazumjeva fizičko lice koje se bavi privrednom djelatnošću, a tu djelatnost ne obavlja za račun drugoga.**

Važno je napomenuti da, shodno navedenom Zakonu, **preduzetnik odgovara za obaveze u obavljanju privredne djelatnosti cjelokupnom svojom imovinom²⁶, dok članovi privrednih društava ne odgovaraju za obaveze cjelokupnom svojom imovinom, već privredno društvo, kao pravno lice koje ima poseban pravni subjektivitet i odgovara za preuzete obaveze cjelokupnom svojom imovinom.²⁷ Član privrednog društva može odgovarati za obaveze svojom ličnom imovinom ukoliko nadležni sud utvrdi da je došlo do zloupotrebe samog pravnog lica od strane komanditora, člana društva sa ograničenom odgovornošću ili akcionara, i to onda kada član:**

- 1) iskoristi društvo za postizanje cilja koji mu je zabranjen;
- 2) koristi društvo ili njegovu imovinu na štetu povjerilaca društva;
- 3) protivno zakonu upravlja ili raspolaže imovinom društva;
- 4) radi sticanja koristi za sebe ili treća lica umanju imovinu društva, iako je znao ili morao znati da društvo neće moći izvršavati svoje obaveze.²⁸

Svojtvo preduzetnika fizičko lice stiče registracijom u Centralnom registru privrednih subjekata (CRPS).

Za registraciju potrebno je ispuniti obrazac - registracionu prijavu koju možete preuzeti na sajtu CRPS-a²⁹, i ista mora sadržati sve informacije koje su od značaja za obavještanje učesnika u pravnom prometu, pored osnovnih podataka koji se odnose na naziv, sjedište i pretežnu djelatnost preduzetnika, ime preduzetnika i poslovođe, ako je imenovan, datum i mjesto njihovog rođenja, jedinstveni matični broj, prebivalište, odnosno boravište.

²⁵ Zakon o privrednim društvima ("Službeni list CG", br. 65/2020 i 146/2021.)

²⁶ Član 64 Zakona o privrednim društvima

²⁷ Član 11 stav 1 i 3 Zakona o privrednim društvima

²⁸ Član 12 Zakona o privrednim društvima

²⁹ Centralni registar privrednih subjekata, <http://efirma.tax.gov.me/>

Sledeći korak u registraciji preduzetnika jeste uplata u iznosu od **5,00** eura na račun Poreske uprave na žiro račun **832-3161017-60**.

CRPS-u se dostavlja i kopija lične karte preduzetnika ili ovjerena kopija pasoša ukoliko je preduzetnik stranac.

Sva prikupljena i ovjerena dokumentacija podnosi se CRPS-u, na adresi: Vaka Djurovića 20, 81000 Podgorica. Kontakt tel: +382 (0)20 230 858, i e-mail: crps@t-com.me, možete angažovati za više informacija, a radno vrijeme sa strankama CRPS-a je 08:00 -12:30.

Portal za prijavu u CRPS nije funkcionalan u smislu potreba koji imaju njegovi korisnici, te bi ga trebalo dodatno funkcionalno i tehnički osavremeniti (u smislu predaje zahtjeva, izmjene osnivačkih dokumenata i sl.).³⁰

Zakon o porezu na dobit pravnih lica

Zakon o porezu na dobit pravnih lica³¹ uređuje sistem i **obavezu plaćanja poreza na dobit pravnih lica**, dok se pod poreskim obveznikom u smislu ovog Zakona smatra rezidentno pravno lice (lice osnovano u Crnoj Gori ili koje ima sjedište stvarne uprave i kontrole na teritoriji Crne Gore), odnosno nerezidentno pravno lice (lice koje nije osnovano u Crnoj Gori i nema sjedište stvarne uprave i kontrole u Crnoj Gori, a koje svoje poslovanje obavlja preko stalne poslovne jedinice), koje obavlja djelatnost radi sticanja dobiti.

Navedenim Zakonom predviđene su **izvjesne olakšice za pravna lica osnovana u sjevernoj regiji Gore Gore, a uvedene pozitivne mjere imaju za cilj pružanje jednakih mogućnosti i šansi na konkurentnom tržištu gdje dominiraju preduzeća osnovana u centralnoj i južnoj regiji.**

³⁰ UNOPS, Projekat „Norveška za vas – Crna Gore“, Analiza podrške razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori kroz prizmu saradnje između lokalnih i nacionalnih partnera, Podgorica 2022., strana 9, <https://norveskazavas.me/uploads/files/133-628-nfy-mne-analiza-podrske-razvoja-mikro-malih-i-srednjih-preduzeca-v2.pdf>, pristupljeno 10.09.2023.

³¹ Zakon o porezu na dobit pravnih lica ("Službeni list CG", br. 40/2008, 86/2009, 40/2011 - drugi zakon, 14/2012, 61/2013 55/2016, 146/2021, 152/2022 i 28/2023.)

Mjere koje su definisane ovim zakonom sa ciljem podsticaja razvoja biznisa u manje razvijenim opštinama su:

- Novoosnovanom pravnom licu koje obavlja djelatnost u privredno nedovoljno razvijenim opštinama obračunati **porez na dobit za prvih osam godina umanjuje se u iznosu od 100%**. Ovo poresko oslobođenje ostvaruje se pod uslovom da poreski obveznik vodi posebnu evidenciju poslovanja poslovne jedinice **u nedovoljno razvijenoj opštini, dok ukupan iznos poreskog oslobođenja za period od osam godina ne može biti veći od 200.000,00 eura**. Takođe, zakon određuje da se ovo poresko oslobođenje ne odnosi na poreskog obveznika koji posluje u sektoru primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, transporta, brodogradilišta, ribarstva, čelika, trgovine i ugostiteljstva, osim primarnih ugostiteljskih objekata.

- Poresko oslobođenje uživa i **новоosnovano pravno lice koje na neodređeno vrijeme ili najmanje na pet godina zaposli lice, oslobađajući se obaveze plaćanja obračunatog i obustavljenog poreza iz zarade za tog zaposlenog, za period od četiri godine od dana zasnivanja radnog odnosa**.

Takođe, pravo na **oslobođenje od plaćanja poreza na dobit pravnih lica ostvaruje korisnik podsticajnih mjera za razvoj istraživanja i inovacija u skladu sa zakonom kojim se uređuju podsticajne mjere za razvoj istraživanja i inovacija**.

Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica

Zakonom o porezu na dohodak fizičkih lica³² uvodi se **obaveza plaćanja poreza na dohodak fizičkih lica**, dok se pod dohotkom podrazumjevaju prihodi koje fizičko lice stiže iz svih izvora, osim onih koji su izuzeti ovim zakonom, odnosno po osnovu:

- 1) ličnih primanja;
- 2) **samostalne djelatnosti**;
- 3) imovine;
- 4) kapitala;
- 5) kapitalnih dobitaka;
- 6) prihoda od sportske djelatnosti;
- 7) prihoda od autorskih i srodnih prava, patenta, žiga i prihodi samostalnih stručnjaka u kulturi;
- 8) primanja koja nisu zarada.³³

32 Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica („Službeni list CG“ br. 152/2022)

33 Član 12 Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica

Pod prihodom od obavljanja samostalne djelatnosti smatra se prihod:

- ostvaren od privredne djelatnosti, slobodnih zanimanja, profesionalnih i intelektualnih usluga koje su osnovna djelatnost poreskog obveznika; i
- od drugih samostalnih djelatnosti koje nisu osnovna djelatnost poreskog obveznika, a koje povremeno obavlja radi ostvarivanja prihoda, ako se u skladu sa ovim zakonom ne oporezuje po drugom osnovu, odnosno prihodi koji su ostvareni na osnovu ugovora o djelu koji za predmet ima samostalnu izradu ili opravku određene stvari, odnosno samostalno izvršenje određenog fizičkog ili intelektualnog posla.

Zakonom je definisano da se **oporezuje dobit od samostalne djelatnosti koja predstavlja prihod poreskog obveznika od obavljanja samostalne djelatnosti. Za utvrđivanje oporezive dobiti priznaju se prihodi u iznosima utvrđenim bilansom uspjeha.** Bilans uspjeha je finansijski izvještaj u kome se prikazuju prihodi i rashodi privrednog društva ili preduzetnika sa ciljem utvrđivanja rezultata poslovanja (ostvarene dobiti ili gubitka) u određenom vremenskom periodu.

I ovim zakonom predviđena su **poreska oslobođenja** kao podsticajne mjere za djelatnosti koje se obrazuju u manje razvijenim opštinama. Shodno tome, zakon propisuje da će se **poreskom obvezniku koji otpočne obavljanje djelatnosti u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, porez za prvih osam godina umanjiti od 100%. Međutim, ukupan iznos poreskog oslobođenja za ovaj period ne može biti veći od 200.000,00 eura.**

Pravo na poresko oslobođenje ostvaruje se na osnovu **zahtjeva** poreskog obveznika koji se podnosi nadležnom poreskom organu, **u roku od 30 dana od dana upisa u odgovarajući registar**, u skladu sa zakonom. **Navedeno je od izuzetne važnosti, jer se u konkretnom slučaju radi o roku koji je izričito propisan zakonom u kojem stranka može ostvariti neko svoje pravo, dok se propuštanjem roka za podnošenje zahtjeva, to pravo trajno gubi.**

U konačnom, pravo na oslobađanje od plaćanja poreza na dohodak ostvaruje i:

- **korisnik podsticajne mjere za razvoj istraživanja i inovacija, za zaposleno ili angažovano lice i za lice koje obavlja samostalnu djelatnost, u skladu sa zakonom kojim se uređuju podsticajne mjere za razvoj istraživanja i inovacija;**
- **lice koje ostvari dohodak po osnovu ličnih primanja ili samostalne djelatnosti od poslodavca koji nije registrovan u Crnoj Gori, na osnovu stečenog statusa digitalnog nomada u skladu sa zakonom kojim se uređuje boravak i rad stranaca.**

Paušalno oporezivanje preduzetnika

Paušalno oporezivanje primjenjuje se u odnosu na samostalne preduzetnike koji porez na dohodak plaćaju u jednakim mjesečnim iznosima, u zavisnosti od djelatnosti koju obavljaju. To znači da preduzetnik, ako ima status paušalca, ne mora voditi poslovne knjige (osim knjige prometa), plaćati knjigovođu svaki mjesec i imati druge troškove vezane za to. Paušalni poreski obveznik može biti svaki preduzetnik čiji ukupan promet u prethodnoj godini nije prešao 18.000€ ili ako prvi put počinje da obavlja djelatnosti, da planirani promet u tekućoj godini neće preći 18.000€.

Kako se i do kada podnosi zahtjev za paušalno oporezivanje?

- nakon što je izvršio registraciju u područnoj jedinici Poreske uprave prema mjestu prebivališta, preduzetnik podnosi Obrazac ZPO (obrazac dostupan na adresi: <https://www.gov.me/dokumenta/cba85c79-002a-4f16-a2b6-5053366e2cbc>) područnom poreskom organu;
- rok za podnošenje zahtjeva za narednu godinu je 31. decembar tekuće godine;
- ukoliko preduzetnik otpočne sa obavljanjem djelatnosti u toku godine zahtjev se podnosi u roku od 5 dana od dana registracije u Centralni registar privrednih subjekata.

Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija

Zakonom o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija³⁴ propisuju se uslovi za **sticanje statusa korisnika prava na podsticajne mjere, uslovi za odobravanje, obnavljanje i oduzimanje statusa korisnika podsticajnih mjera, vrste podsticajnih mjera, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje podsticajnih mjera.**

Pod podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija su mjere kojima se podstiče obavljanje naučnoistraživačke i inovacione djelatnosti, kao i ulaganje u ove djelatnosti.

Ove mjere imaju za cilj podsticanje ekonomskog rasta, tehnološkog razvoja, inovacija i preduzetništva kroz zapošljavanje, posebno mladih, visokokvalifikovanih lica, jačanje postojećih inovativnih privrednih društava i kreiranje startapova i spinofova, podsticanje izvoza, posebno u sektorima srednjih i visokih tehnologija, usluga baziranih na znanju, kao i stvaranje povoljnijeg ambijenta za naučnoistraživačku i inovacionu djelatnost.

³⁴ Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija („Službeni lis CG“ , br. 82/2020 od 6.8.2020. godine, a stupio je na snagu 14.8.2020.)

Rješenja predložena u ovom Zakonu imaju sledeće ciljeve:

- IT sektor da postane nova pokretačka privredna grada, shodno Strategiji pametne specijalizacije 2019-2024³⁵, u kojoj je IT sektor predviđen kao horizontalna prioritetna djelatnost, koja povezuje ostale tri vertikalne prioritetne oblasti (Održiva poljoprivreda i lanac vrijednosti hran; Energija i održiva životna sredina; Održivi i zdravstveni turizam);
- Jačanje saradnje između akademske, naučne i poslovne zajednice.

Za sticanje statusa korisnika podsticajnih mjera (za pravno i za fizičko lice) potrebno je ispuniti uslove koji su sadržani u članu 7 predmetnog Zakona. Shodno navedenom članu, **fizičko lice koje obavlja inovacionu djelatnost** može steći status korisnika podsticajnih mjera ukoliko:

1. je upisano u Centralni registar privrednih subjekata;
2. je do dana podnošenja zahtjeva za sticanje statusa korisnika podsticajnih mjera izmirilo obaveze po osnovu poreza i doprinosa, odnosno ako mu je odobreno odlaganje plaćanja poreza i doprinosa u skladu sa posebnim propisom;
3. nije osnivač ili suosnivač naučnoistraživačke ustanove i subjekta inovacione djelatnosti i sa njima povezanih lica koja su već ostvarila pravo na podsticajne mjere u skladu sa ovim zakonom;
4. je nosilac prava intelektualne svojine i/ili ima ugovor o pružanju intelektualnih usluga na inovativnom projektu po osnovu kojeg ostvaruje prihod.

Fizičko lice koje ulaže u inovacionu djelatnost može steći status korisnika podsticajnih mjera, ako ispunjava **prva tri uslova navedena u tekstu iznad**, dok se **kao dodatni uslov zahtjeva da ulaže sredstva od najmanje 2.500 eura u naučnoistraživački, odnosno inovativni projekat upisan u Registar naučnoistraživačkih projekata, odnosno Registar inovacione djelatnosti.**

35 Ministarstvo prosvjete, Strategija pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024, jul 2019., strana 18, <https://www.gov.me/dokumenta/18205a91-1afc-4eb7-a5cb-8ad5bd0b7712>, pristupljeno 10.09.2023.

Vrste podsticajnih mjera za razvoj istraživanja i inovacija, u smislu ovog zakona su umanjenje, oslobođenje ili olakšice u odnosu na:

- porez na dohodak fizičkih lica i prirez na porez;
- doprinose za obavezno socijalno osiguranje;
- porez na dobit pravnih lica;
- naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta;
- korišćenje nepokretnosti i/ili zemljišta u svojini države; i
- porez na nepokretnost.

Navedene olakšice naročito su povoljne za startapove i spinofove, za koje se mladi najčešće opredjeljuju prilikom pokretanja sopstvenog biznisa, a razlika u ova dva pojma je sledeća.

Pojam “start-up”-a najčešće se povezuje sa novoosnovanim tehnološkim biznisom u ranoj fazi poslovnog razvoja, dok “Spin-off” firma nastaje izdvajanjem dijela neke djelatnosti iz veće kompanije i pokretanjem firme koja je fokusirana na taj konkretan segment djelatnosti.

Novi spin-off obično se osniva kada se unutar firme pokreće novi poslovni poduhvat, kada se kreira novi proizvod ili usluga ili kada se nastupa na novim tržištima, a precizna određenja navedenih termina data su u uvodnom dijelu Zakona o inovacionoj djelatnosti.

Zakon o inovacionoj djelatnosti

Zakonom o inovacionoj djelatnosti³⁶ uređuje se organizacija, uslovi, način finansiranja i podsticanja inovacione djelatnosti radi unapređenja nacionalnog inovacionog sistema putem razvoja inovacionih kapaciteta i inovacione infrastrukture, za potrebe ekonomskog razvoja Crne Gore, kao i druga pitanja od značaja za inovacionu djelatnost.

Shodno navedenom Zakonu, inovaciona djelatnost definiše se skup aktivnosti države i lokalne samouprave, poslovnog sektora, naučne i akademske zajednice, civilnog sektora i građana, čiji je cilj modernizacija privrede, razvoj i primjena inovacija proizvoda i procesa, upotreba inovativnih proizvodnih tehnologija, uvođenje novih poslovnih modela i sl., kao i razvoj kapaciteta i infrastrukture za navedene aktivnosti.³⁷

³⁶ Zakon o inovacionoj djelatnosti („Službeni list CG“ br. 82/2020 od 6.8.2020. godine, stupio na snagu 14.8.2020.)

³⁷ Član 2 Zakona o inovacionoj djelatnosti

Posebna novina u Zakonu jeste prepoznavanje kategorije „start-up kompanije“, koju Zakon definiše kao novoosnovano privredno društvo koje nije starije od pet godina i koje kreira, razvija i stavlja u upotrebu inovacije sa visokim potencijalom rasta na međunarodnom tržištu, dok se pod „**spinof-om**“ podrazumijeva novoosnovano privredno društvo nastalo kao rezultat

naučnih istraživanja ili transfera tehnologija, izdvajanjem iz postojećeg pravnog lica, s ciljem komercijalne eksploatacije rezultata istraživanja ili inovacija.

Subjekti inovacione djelatnosti prema odredbama navedenog Zakona mogu biti:

1. Pravna lica koja obavljaju inovacionu djelatnost i to: naučnoistraživačke ustanove, centri izvrsnosti i ustanove visokog obrazovanja mogu biti subjekti inovacione djelatnosti ako obavljaju inovativne aktivnosti;

2. Druga pravna lica: privredna društva, startapovi, spinofovi i druga pravna lica, odnosno djelovi pravnih lica, mogu biti subjekti inovacione djelatnosti ako razvijaju, stavljaju na tržište ili u upotrebu inovacije nastale kao rezultat sopstvenih inovativnih aktivnosti ili inovativnih aktivnosti drugih subjekata;

3. Fizička lica koja obavljaju inovacionu djelatnost: pronalazači, inovatori, frilenseri i druga fizička lica mogu biti subjekti inovacione djelatnosti ako obavljaju inovativne aktivnosti koje za rezultat imaju kreiranje inovacija.

Ovim Zakonom osnovan je i **Fond za inovacije Crne Gore³⁸ radi efikasnog sprovođenja inovacione politike, obezbjeđivanja i realizacije sredstava u cilju podsticanja inovacione djelatnosti. Primarni cilj Fonda za inovacije jeste podsticanje ekonomskog rasta i konkurentnosti Crne Gore podizanjem inovativnosti crnogorske privrede.** Djelovanjem Fonda planirano je finansiranje industrijskih istraživanja i eksperimentalni razvoj, unapređenje saradnje između privrede i naučno-istraživačkog sektora kao i razvoj i transfer tehnologija. Mnogobrojni programi Fonda trebali bi da doprinesu efikasnijoj saradnji akademske zajednice i privatnog sektora, kao i podsticanju privatnog sektora na veći stepen inovativnosti.

³⁸ Fonda za inovacije Crne Gore, <https://fondzainovacije.me/>, pristupljeno 10.09.2023.

Sprovođenje navedenih mjera ima za cilj povećanje broja novih radnih mjesta, naročito u visokotehnološkim sektorima, povećanje zaštite i komercijalizacije intelektualnog vlasništva, većeg ulaganja privatnog sektora u istraživanje i razvoj, rast izvoza kao i većeg povrata sredstava u državni budžet kroz razne vidove poreza.

Fond je za sada realizovao sedam programa, od kojih su **dva i dalje aktuelna i to:**

1. Inovacioni vaučeri

Inovacioni vaučeri su jednostavan, brz i efikasan finansijski podsticaj namijenjen mikro, malim i srednjim preduzećima sa ciljem da se podigne nivo inovativnosti njihovih proizvoda i unaprijedi njihova konkurentnost na tržištu koristeći specijalizovane usluge naučnoistraživačkih ustanova. Cilj vaučera je da finansijski podstaknu privatna preduzeća da sarađuju sa naučnoistraživačkim ustanovama na komercijalno primjenjivim naučnoistraživačkim naporima kako bi svoje operacije i proizvode učinili konkurentnijim na tržištu.

2. Vaučeri za zaštitu pronalaska

Ciljevi programa su stimulisanje mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) i fizičkih lica koja obavljaju inovacionu djelatnost (pronalazači ili inovatori) iz Crne Gore, da zaštite svoj pronalazak patentom kako bi pristupili daljem ispitivanju i razvoju, koji vode eventualnoj komercijalizaciji i plasmanu patenta na domaće ili međunarodno tržište; unapređenje konkurentnosti i inovativnosti MMSP iz Crne Gore kroz zaštitu intelektualne svojine u zemlji ili inostranstvu; jačanje inovativnosti MMSP. **Rok za prijavu je počeo 08. maja 2023, a traje do utroška sredstava.**

U konačnom, kada su u pitanju oba prednje pomenuta zakona, važno je napomenuti da je uspostavljen i **portal e-Inovacije³⁹ koji predstavlja sistem za podnošenje elektronskih zahtjeva za upis u Registar subjekata inovacione djelatnosti, kao i podnošenje zahtjeva za sticanje statusa korisnika podsticajnih mjera za pravna i fizicka lica.**

Dostupne usluge putem portala su:

- **Podnošenje zahtjeva za upis u Registar subjekata inovacione djelatnosti;**
- **Podnošenje zahtjeva za sticanje statusa korisnika podsticajnih mjera za pravna lica;**
- **Podnošenje zahtjeva za sticanje statusa korisnika podsticajnih mjera za fizicka lica;**

³⁹ Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja, portal e-Inovacije, www.inovacije.gov.me , pristupljeno 11.09.2023.

- Podnošenje zahtjeva za programske linije za podršku inovacijama;
- Praćenje statusa zahtjeva;
- Preuzimanje potrebne dokumentacije u zavisnosti od vrste subjekta inovacione djelatnosti;
- Personalizacija korisnickog naloga.

VI Strateški okvir na nacionalnom i lokalnom nivou

U nastavku će biti prezentovane važeće strategije kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou, sa ciljem objedinjavanja podsticajnih programa i mjera podrške preduzetnicima i usaglašavanja sa potrebama na tržištu rada, a koje će biti od pomoći mladima za dalji razvoj ideja i strategija, kao i unapređenja preduzetničkih vještina, znanja i kompetencija.

Nacrt Strategije razvoja MMSP u Crnoj Gori 2023-2026.

Kroz nacrt **Strategije razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća** (u daljem tekstu: MMSP) u Crnoj Gori 2023-2026. godine⁴⁰ dat je pregled intervencija usmjerenih na prevazilaženje identifikovanih izazova MMSP, te su u sledećim oblastima prepoznati izazovi i intervencije koje treba sprovesti radi prevazilaženja prepoznatih problema.

Jedan od ključnih segmentata programske podrške MMSP je **Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2023. godinu MERT** kojim je predviđeno sprovođenje daljih mjera finansijske i nefinansijske podrške razvoju privrede, kako bi ista kroz podsticajne mehanizme mogla da doprinesu stvaranju dodatne vrijednosti u vidu proizvoda i usuga koji će biti dovoljno inovativni i konkurentni na domaćem i međunarodnom tržištu. Takav program je i **Programska linija – Vaučeri za žene i mlade u biznisu.**

⁴⁰ Nacrt Strategije razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2023-2026. godine, Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, maj 2023.

Strategija pametne specijalizacije 2019.-2024.

Strategija pametne specijalizacije 2019.-2024. (S3)⁴¹ teži ka modernizaciji i stvaranju konkurentne države i bazirana je na tri ključna stateška pravca: Zdrava Crna Gora; Održiva Crna Gora; Digitalizovana Crna Gora.

S3 identifikuje kao vertikalne prioritetne sektore: Održivu poljoprivredu i lanac vrijednosti hrane, Energiju i održivu životnu sredinu i Održivi i zdravstveni turizam. Takođe, kao horizontalni prioritet identifikovala je sektor informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT).

Kroz jačanje ljudskih resursa, u Strategiji se ističe da je neophodno jačanje kapaciteta naučne zajednice, naročito mladog kadra, što će se postići putem podsticanja njihove izvrsnosti kroz stipendije za doktorska istraživanja, zapošljavanje u okviru naučnoistraživačkih projekata i obezbjeđivanjem nagrada za izvrsnost u nauci i inovacijama. Programi zapošljavanja za studente doktorskih studija, doktore nauka i studente postdoktorskih studija, prije svega u ekonomskom sektoru, stimulisaće transfer znanja i omogućiće sticanje praktičnog znanja koje će ojačati kapacitete za inovacije u preduzećima. Na ovaj način, razvoj i istraživanje u ekonomskom sektoru će se poboljšati, što će doprinijeti dinamičnijem razvoju ekonomije bazirane na znanju. Kroz članstvo u EU fondovima i nizu programa (COST, H2020, COSME, EUREKA, ERASMUS+), podstiče se integracija Crne Gore u Evropski istraživački prostor (ERA), i omogućuje se saradnja sa međunarodnim naučnim timovima izvrsnosti, tako da država treba da nastavi snažno da podržava ovu vrstu međunarodnih integracija u oblasti nauke i tehnologije.

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023.-2027.

Strategija regionalnog razvoja 2023-2027.⁴² (u daljem tekstu: SRR) je razvojni dokument, koji treba da postavi osnovu za ravnomjerniji razvoj u prostoru, odnosno ostvarivanje ciljeva ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije regiona Crne Gore.

Akcionni planovi SRR imaju za cilj, između ostalog i **povećanje zaposlenosti naročito žena i mladih, kao i rješavanje dugoročne nezaposlenosti.**

Ekonomski i investicioni plan, podržavaće se prvenstveno kroz projekte IPA III, vrijedan oko 9 mlrd. € i obuhvataće sljedeće oblasti: **transport, energetika, životna sredina, društvene djelatnosti.** Plansadrži deset vodećih investicionih inicijativa u ključnim područjima ekonomskog razvoja: te među njima i ulaganje u konkurentnost privatnog sektora, kao i **garantni fond za zapošljavanje mladih.**

41 Ministarstvo prosvjete, Strategija pametne specijalizacije, jul 2019. <https://www.gov.me/dokumenta/18205a91-1afc-4eb7-a5cb-8ad5bd0b7712>, pristupljeno 08.09.2023.

42 Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023-2027, <https://www.gov.me/dokumenta/4b0f63fd-e49d-4f0c-9f09-99426dc8d51b>, pristupljeno 12.09.2023.

Strategija razvoja ženskog preduzetništva 2021.-2024.

Strategija razvoja ženskog preduzetništva Crne Gore 2021-2024 godine⁴³ je usmjerila podsticajne mjere za osnaživanje žena preduzetnica ka prevazilaženju ključnih izazova u ovoj oblasti, a koji se odnose na strukturne, ekonomske i infrastrukturne prepreke. Posebno je istaknuta potreba za prevazilaženjem barijera koje se odnose na pokretanje i unapređenje biznisa u vlasništvu žena koje se odnose na: nedostatak novca i povoljnih modela finansiranja (kreditiranja), manjak poreskih olakšica u prvim godinama poslovanja, otežan pristup informacijama o procesu registracije preduzeća, neadekvatan nivo preduzetničkih znanja i vještina, nedostatak poslovnih kontakata, sopstvenog poslovnog prostora i podrške u nastupu prema finansijskim institucijama, manjak obuka za pokretanje i razvoj biznisa i sl.

Cilj Strategije razvoja ženskog preduzetništva bio je da odgovori identifikovanim izazovima, te pruži podršku ekonomskom osnaživanju žena putem jačanja njihovog preduzetničkog potencijala i stvaranja poslovnog ambijenta povoljnog za pokretanje i razvoj ženskog biznisa.

U okviru **Programa za unapređenje konkurentnosti privrede** koji je Ministarstvo ekonomije sprovelo u toku 2020. godine, podržano je 100 MMSP u vlasništvu žena, u ukupnom iznosu od 357.411,17 €. Kroz navedeni program, realizovano je pet programskih linija, među kojima je i **Programska linija za podršku malih ulaganja preduzetnika (žene i mladi)** - podržano 24 MMSP u vlasništvu žena, u iznosu od 54,121.64 €.

Osim programa samozapošljavanja (posebno za samohrane majke), kao jedan od mogućih modela izdvaja se i **program socijalnog preduzetništva** za koji treba osigurati veću vidljivost (promocija), kao i informisanost o mogućnostima koje pruža potencijalnim preduzetnicama. Ovo posebno jer socijalno preduzetništvo daje šansu upravo ženama – pripadnicama ranjivih kategorija, ohrabruje ih i osnažuje, a ujedno stvara okvir za rezultate koji omogućavaju i napredak samih zajednica u kojima žene socijalne preduzetnice posluju. Zato kroz novu Strategiju i ovom modelu preduzetništva žena treba pružiti snažnu, ciljanu podršku (finansijsku i nefinansijsku).

⁴³ Ministarstvo prosvjete, Strategija inovativne djelatnosti (2016-2020) s Akcionim planom, <https://www.gov.me/dokumenta/1b55173b-5893-4038-b292-dbf4c2924556>, pristupljeno 12.09.2023.

Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024.

Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020.-2024.⁴⁴ ima za cilj da se fokus preduzetničkog učenja usmjeri ka efikasnijem sprovođenju programa formalnog i neformalnog obrazovanja ka utvrđenim ciljnim grupama, uz snažnu promociju primjera dobre prakse i permanentno praćenje ostvarivanja planiranih ishoda. U okviru neformalnog obrazovanja naglašava se potreba stvaranje konkurentne preduzetničke ekonomije koja podrazumijeva permanentno unapređenje specifičnih znanja i vještina preduzetnika, imajući u vidu različite potrebe specifičnih ciljnih grupa, uključujući mlade u biznisu.

U konačnom, u Strategiji se naglašava da je od izuzetne važnosti da **se uspostavi elektronski portal Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje na kome bi se našle sve informacije o preduzetničkom učenju u Crnoj Gori, sa primjerima dobre prakse na nacionalnom i internacionalnom nivou, kao i uputstvima za njihovu implementaciju.** Portal bi bio jedno od najznačajnijih sredstava za diseminaciju primjera dobre prakse ali i kao kanal komunikacije između svih zainteresovanih strana.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030.⁴⁵ utvrđuje principe, strateške ciljeve i mjere za dostizanje dugoročnog održivog razvoja crnogorskog društva, uzimajući u obzir postojeće stanje i preuzete međunarodne obaveze, prioritetno Agendu Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. godine.

Radi dostizanja ciljeva Strategije, definisani su prioriteti, koji su zasnovani na strateškim pravcima razvoja sveukupnog obrazovnog sistema Crne Gore, među kojima je i unapređenje znanja, vještina i kompetencije za zapošljivost i povećanje kompetencije zaposlenih u cilju postizanja bržeg privrednog rasta.

Strategija promovira i razvoj **zelenog preduzetništva⁴⁶, sa ciljem ozelenjivanja crnogorske ekonomije. Ono može da generiše novu zaposlenost i doprinese razvoju lokalnih zajednica, odnosno prevazilaženju razvojnih nejednakosti.**

44 Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024, <https://www.gov.me/dokumenta/59a998e8-af01-4e54-a205-fc81584163f8>, pristupljeno 13.09.2023.

45 Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. Godine, Podgorica, Jul 2016., <https://www.gov.me/dokumenta/6852d215-af43-4671-b940-cbd0525896c1>, pristupljeno 08.09.2023.

46 Preduzetništvo se ne odnosi samo na ekonomiju, već je povezano sa svim aspektima ljudskog ponašanja i djelovanja. Posmatrano etimološki, preduzetništvo znači sposobnost pokretanja neke aktivnosti sa zadatkom da se postigne određeni cilj. Danas se preduzetništvo sve više shvata kao filozofija življenja, tačnije, kao skup odgovarajućih funkcija i različitih sposobnosti ljudi, usmjerenih ka povezivanju i koordinaciji faktora proizvodnje, a radi ostvarenja profita. (Ministarstvo ekonomije, Strategija razvoja MSP 2011–2015, Vlada Crne Gore, 2015).

Mogućnosti za razvoj zelenog preduzetništva postoje u oblastima energetike, upravljanja otpadom, ekološke poljoprivrede, eko-turizma, reciklaže, eko-proizvoda i drugih djelatnosti.

Strategija zapošljavanja Glavnog grada 2021-2025

Navedenom strategijom predviđeni su sledeći strateški ciljevi:

- **Strateški cilj 1: Povećanje nivoa znanja i vještina radne snage;**
- **Strateški cilj 2: Unapređenje razvoja preduzetništva.**

U odnosu na navedeni cilj **kao aktivnosti podrške mladim preduzetnicima predviđena je aktivnost pružanja nefiskalne pomoći koja obuhvata savjetovanje, mentorsku podršku novim preduzetnicima, besplatno knjigovodstvo-računovodstvo itd.**

Nacionalna strategija zapošljavanja 2021.-2025.

Osnovni cilj donošenja strateškog okvira za sprovođenje politike zapošljavanja je ostvarivanje stabilnog i održivog rasta zaposlenosti zasnovanog na znanju i dostojanstvenom radu. Fokus aktivnosti u narednom periodu će biti na daljem usklađivanju crnogorskih propisa sa pravnom tekovinom EU i dosljednija primjena opštih načela politike zapošljavanja. Crna Gora će dati prioritet snaženju konkurentnosti i socijalnoj koheziji, posebno u dijelu razvoja znanja i vještina na svim obrazovnim nivoima **u cilju stvaranja povoljnijih prilika za mlade ljude.**

Navedenom Strategijom je kao posebna mjera predviđena i **sprovođenje usluga i mjera aktivne politike zapošljavanja u cilju unaprjeđenja položaja mladih na tržištu rada.**

Programi trebaju da obuhvate individualizovan pristup u pružanju podrške uključivanja na tržištu rada osiguravajući da niko od njih ne bude zapostavljen, kroz stvaranje prilika za zapošljavanje mladih i promociju preduzetništva mladih, uz istovremeno razvijanje njihovih specifičnih vještina, poput digitalnih, zelenih, jezičkih i preduzetničkih vještina, te vještina upravljanja karijerom. U tom pravcu, posebnu će ulogu imati uvođenje programa „**Garancija za mlade**“ u Crnoj Gori, po uzoru na program koji se dugi niz godina sprovodi na nivou Evropske unije.⁴⁷

⁴⁷ Ministarstvo ekonomskog razvoja, Nacionalna strategija zapošljavanja 2021.-2025., Podgorica, oktobar 2021., str. 50

Strategija za mlade 2023.-2027.

Vlada Crne Gore je 19.10.2023. usvojila Strategiju za mlade za period 2023-2027. godine sa Akcionim planom za 2023-2024 .

Strategija za mlade 2023-2027 ima za cilj pružanje odgovarajuće podrške i podsticaja mladima da budu kreatori društvenog ambijenta u kojem ostvaruju svoja prava i ispunjavaju svoj puni potencijal. Strategija jasno prepoznaje mlade kao značajan resurs i faktor našeg društva, te predviđa uspostavljanje mehanizama i pristupa omladinskoj politici koji će omogućiti da se ostvare njihova prava, uvažavaju iskustva, stavovi i glas mladih, cijeni njihov doprinos i podrže njihove inicijative.

Za **strateški cilj** određeno je: **Uspostavljanjem održivog međuresornog sistema podrške mladima u Crnoj Gori do 2027. doprinijeti da mladi budu zadovoljni svojim položajem u društvu, u kontinuitetu razvijaju svoje kapacitete, imaju prilike za osamostaljivanje i lični razvoj, doprinose i učestvuju u razvoju, a njihova prava i slobode su poštovani.**⁴⁸

⁴⁸ Ministarstvo sporta i mladih, Nacrt Satrategije za mlade 2023.-2027.

VII Zaključci i preporuke

Preduzetništvo igra važnu ulogu u ekonomiji zemlje obzirom da je pokretač inovacija i istovremeno stvara mogućnosti za otvaranje novih radnih mjesta. Samim tim, preduzetništvo ima potencijal za jačanje socijalne uključenosti dajući mogućnosti za sticanje prihoda, ali i konkretnih doprinosa društvenoj zajednici. **Međutim, ovaj potencijal ne može u potpunosti biti realizovan, sve dok se svim društvenim grupama ne pruže jednake šanse i mogućnosti da budu uspješni u započinjanju sopstvenog biznisa.**

Preduzetništvo mladih zahtijeva dugoročan pristup ne samo lokalne zajednice, već svih aktera na državnom nivou, uz snažno vjerovanje u sposobnost mladih da budu nosioci promjena i nova pokretačka snaga društva i ekonomskih dešavanja u zemlji. Da bi se to postiglo, potrebno je kontinuirano podsticati mlade ljude, usaditi duh preduzetništva od ranog života, samopouzdanje, pripremiti ih na proračunato preuzimanje rizika, kreativnost, organizovanost, upornost — kako bi razvili svoj puni potencijal i uspješno se uključili na konkurentno tržište rada.

Živimo u digitalnom svijetu koji se brzo razvija, te mladi preduzetnici igraju ključnu ulogu u razvoju konkurentnosti na nacionalnom nivou. Mladi preduzetnici se brže prilagođavaju tehnološkim dostignućima i principima globalnog poslovanja. Uključivanje mladih u svijet preduzetništva daje više prednosti. Smanjenje stope nezaposlenosti, pomoć tehnološkom razvoju, unaprjeđenje kreativnosti i održivosti, kao i rješavanje sadašnjih i budućih poslovnih i razvojnih izazova su neke od ovih prednosti omladinskog preduzetništva.

S tim u vezi, postaje sasvim jasno da je kreiranje održive omladinske politike na lokalnom nivou od suštinskog značaja za međusektorsku saradnju koja može pomoći u prevazilaženju problema sa kojima se mladi ljudi susreću prilikom pokretanja sopstvenog biznisa.

Kao početni korak u procesu formulisanja nacionalne strategije omladinskog preduzetništva, **neophodno je izvršiti procjenu postojećeg preduzetničkog ekosistema u lokalnoj zajednici.** Procjena preduzetničkog ekosistema podrazumjeva mapiranje i mjerenje njegovih karakteristika u cilju identifikovanja mogućnosti i izazova, a kako bi se utvrdile mjere koje je neophodno preduzeti sa ciljem rješavanja prepoznatih problema. **Analiza situacije ekosistema omladinskog preduzetništva na lokalnom nivou će zahtijevati prikupljanje osnovnih informacija – i kvalitativnih i kvantitativnih podataka, koji će poslužiti kao osnova za razvoj strategije omladinskog preduzetništva.**

Dok su veličina tržišta i pristup finansijama evidentna ograničenja koja se javljaju u svim privredama, drugi elementi koji ograničavaju razvoj preduzetništva mogu biti drugačije prirode, u zavisnosti od tipa privrede.

Takva je situacija sa mladima koji su naseljeni u ruralnim i urbanim sredinama, što direktno utiče na odabir biznisa kojim će se baviti, te je na lokalnom nivou neophodno uskladiti strategije koje će imati za cilj podsticanje preduzetništva koje je prepoznato od strane mladih kao najprofitabilnije, osluškujući potrebe i same lokalne zajednice.

Takođe, osim djelovanja na nacionalnom i lokalnom nivou, važno je napomenuti da je okruženje, koje cijeni i podržava preduzetništvo, od izuzetne važnosti za podsticanje mladih na samozapošljavanje. Naime, dosadašnji podaci pokazali su da je strah od neuspjeha glavna kočnica za pokretanje sopstvenog biznisa.

Međutim, kreirajući povoljno okruženje za omladinsko preduzetništvo na lokalnom nivou, uticaće se na promjenu ovakvog načina razmišljanja i to putem sledećih instrumenata:

- razvijanjem preduzetničkog načina razmišljanja od najranije dobi, putem formalnih i neformalnih vidova obrazovanja;
- usklađivanjem sistema formalnog i neformalnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada kao i omogućavanje mladima da se praktično edukuju tokom školovanja omogućilo bi njihovu veću uključenost na tržište rada;
- uklanjanjem uočenih praktičnih i logističkih barijera, i to prvenstveno pružanjem adekvatnih informacija, savjeta, obuka i mentorstva mladih preduzetnika;
- uključivanjem programa podrške preduzetništvu mladih u lokalne politike;
- pružanjem finansijske pomoći prilikom otpočinjanja sopstvenog biznisa;
- davanjem administrativnih i poreskih olakšica mladim preduzetnicima na lokalnom nivou;
- umrežavanjem, kroz institucije, društvene mreže i asocijaciju privrednika.

Imajući u vidu praksu razvijenih zemalja članica EU, evidentno je da, kada se programi za podsticaj preduzetništva mladih, na nacionalnom i lokalnom nivou, dizajniraju na način da odgovaraju zahtjevima i potrebama mladih, ali i potrebama tržišta rada, isti mogu imati značajan uticaj na povećanje stope mladih koji su ekonomski samostalni i nezavisni, sa pozitivnim rezultatima u pogledu vrijednosti koja se dobija za utrošak javnih sredstava. Navedeno ukazuje da politike i inicijative za promovisanje omladinskog preduzetništva od samog početka treba da budu usmjerene na prave vještine, vrijednosti i ideje koje će omogućiti benefite po cjelokupno društvo, pružajući mladima da budu promjena koju želimo da vidimo, ali i koja je nužno potrebna kako bimo mogli da odgovorimo zahtjevima konkurentnog tržišta Evropske unije.

Aneks – Evropska praksa

I Preduzetništvo mladih u Evropskoj uniji

Crna Gora je članstvo u Evropskoj uniji definisala kao svoj spoljnopolitički prioritet. Ona je započela svoj put ka Uniji početkom ovog milenijuma, kada je cijeli region to formalno potvrdio na Zagrebačkom samitu, novembra 2000. godine, dok se intenziviranje ovog procesa desilo nakon sticanja (obnove) nezavisnosti 2006. godine. Crna Gora je dobila status kandidata za članstvo u Uniji decembra 2010., a otpočela je pregovore o pristupanju EU u junu 2012. godine.⁴⁹ U procesu pristupanja Crne Gore EU nakon 10 godina do sada su otvorena sva poglavlja, dok su tri poglavlja privremeno zatvorena.⁵⁰

Evropska komisija je u **Izveštaju o napretku Crne Gore za 2022.**⁵¹ godinu ukazala da je nezaposlenost mladih i dugoročna nezaposlenost i dalje visoka i postoje značajni regionalni dispariteti (npr. stopa nezaposlenosti od 5% na primorju, u poređenju sa znatno višim nivoima u centralnim i sjevernim oblastima od 11,9% i 36,7%, respektivno). Sve u svemu, pružanje aktivnih politika tržišta rada nije efikasno u aktiviranju mladih ljudi na tržištu rada. Štaviše, u zemlji nedostaje mehanizam kontinuiranog praćenja aktivnih mjera tržišta rada, koje treba da sprovodi Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

U odnosu na kapacitet da se nosi sa pritiskom konkurencije i tržišnim snagama unutar Unije, Komisija zaključuje da je Crna Gora postigla određeni napredak i **umjereno je spremna da se nosi sa pritiskom konkurencije i tržišnim snagama unutar EU.** U izvještaju je istaknuto da su vlade radile na poboljšanju inovacionih kapaciteta i postavljanju osnova za zelenu i digitalnu tranziciju u nastojanju da diversifikuju usku proizvodnu bazu Crne Gore. Konkretno, razvijaju se savremene telekomunikacije i ambiciozni projekti zelene energije. Međutim, nedostaci u infrastrukturi i dalje postoje, pošto su administrativni i finansijski kapaciteti zemlje za identifikovanje, određivanje prioriteta i sprovođenje velikih javnih investicija i dalje ograničeni, što ometa korišćenje podrške EU. Obrazovni sistem se i dalje suočava sa brojnim izazovima sa hroničnim nedostatkom diplomaca u oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike (STEM). Pored toga, mali broj lokalnih preduzeća i njihov nizak nivo učešća u izvozu predstavljaju prepreke za povećanje produktivnosti i konkurentnosti lokalnih firmi.

49 Đurović, Gordana (2016), Evropska Unija i Crna Gora, EU Info centar, Podgorica, str. 82 - 93., <http://www.euic.me/wp-content/uploads/2017/02/EU-i-CG-issuu-Gordana-Djurovic.pdf>, pristup 03.09.2023.)

50 ME4EU (2020), Otvorena i privremeno zatvorena poglavlja, Kancelarija za evropske integracije <https://www.eu.me/>, pristup 03.09.2023.)

51 Izveštaj Evropske komisije o Crnoj Gori, 2022.

Sa ciljem boljeg pregleda propisa i mjera na nivou EU koje za cilj imaju podsticanje mladih na bavljenje preduzetništvom, u nastavku ćemo se fokusirati na krovna dokumenta koja su usmjerena na podršku i razvoj preduzetništva mladih, kao i programe koje EU sprovodi kako bi mladima olakšala započinjanje sopstvenog biznisa, te će se sveobuhvatnim pregledom politike EU u ovoj oblasti moći napraviti jasna paralela i komparacija sa domaćim mjerama i politikama, sa ciljem unapređenja postojećeg stanja.

Navedeno će biti od značaja ne samo mladima koji mogu pronaći korisne informacije i inspiraciju za otpočinjanje biznisa koji je već prepoznat kao uspješan u zemljama članicama EU, već i nadležnim organima, kako bi se osmislio novi set podsticajnih mjera i politika za samozapošljavanje mladih i obezbijedila veća podrška za bavljenjem preduzetništvom i ujedno ispunile preporuke Evropske komisije za unaprjeđenje poslovnog ambijenta i konkurentnosti u Crnoj Gori, sa fokusom na mlade.

Načela EU za ekonomsku sigurnost mladih

Evropska komisija je 2017. godine uspostavila evropski stub socijalnih prava. Uspostavljanjem ovog stuba dat je akcenat na pristup socijalnoj zaštiti unutar evropske socijalne politike, te u konačnom predstavljeno **20 načela** koja se dijele u tri poglavlja, a odnose se na jednake mogućnosti i **pristup tržištu rada, pravedne uslove rada i socijalnu zaštitu i uključenost.** Ovih 20 načela predstavljaju ideje vodilje sa ciljem formiranja jake socijalne Evrope, koja je pravedna, puna mogućnosti i pruža jednake šanse bez obzira na socijalni status. Akcionim planom za sprovođenje evropskog stuba socijalnih prava Komisija je utvrdila konkretne inicijative za ostvarenje ciljeva evropskog stuba socijalnih prava. Sprovođenje stuba zajednički je poduhvat institucija EU-a, nacionalnih, regionalnih i lokalnih tijela, socijalnih partnera i civilnog društva.⁵²

Kroz peto načelo evropskog stuba socijalnih prava proklamuje se **sigurno i prilagodljivo zaposlenje.** Navedeno znači da bez obzira na vrstu i trajanje radnog odnosa radnici imaju pravo na pravedno i jednako postupanje u pogledu radnih uslova, pristupa socijalnoj zaštiti i osposobljavanju. Promoviše se prije svega zapošljavanje na neodređeno vrijeme. Osim navedenog, **promovišu se inovativni oblici zapošljavanja kojima se osiguravaju kvalitetni radni uslovi, te preduzetništvo i samozapošljavanje,** sa ciljem olakšavanja

⁵² Evropska komisija, Evropski stub socijalnih prava u 20 načela, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hr pristupljeno 13.09.2023.

profesionalne mobilnosti kao jednog od značajnih faktora koji utiču na veću mogućnost zaposlenja, a samim tim brže i lakše finansijske nezavisnosti mladih. Ovim načinom pokušava se uticati na sprečavanje sklapanja radnih odnosa s nesigurnim radnim uslovima, uključujući zabranu zloupotrebe nestandardnih ugovora, naročito kada su u pitanju mladi, dok se akcent stavlja i na dužinu trajanja probnog rada.

Načelom dvanaest evropskog stuba socijalnih prava obezbjeđuje se socijalna zaštita bez obzira na vrstu i trajanje radnog odnosa zaposlenih, a u uporedivim uslovima i samozaposlenima, koji imaju pravo na primjerenu socijalnu zaštitu. Sistemi socijalne zaštite su dizajnirani da obezbijede zaštitu od rizika od nezaposlenosti, a samim tim i od siromaštva, te da obezbijede adekvatnu zaštitu zaposlenim roditeljima, ali i zaštitu od socijalne isključenosti.

Međutim, **potpuna socijalna zaštita nije uvijek obezbijeđena ili dostupna mladima koji još uvijek nisu postali ekonomski aktivni ili su tek nedavno otpočeli sa radom.** Zbog njihovog uzrasta, dužih prelaznih perioda iz obrazovnih insisitucija u radne odnose, njihovog jačeg prisustva u određenim vrstama poslova gdje pristup socijalnoj zaštiti nije uvijek u potpunosti zagarantovan ili obezbijeđen, **mladi mogu imati kraće formalno radno iskustvo, što opet predstavlja prepreku za zasnivanje radnog odnosa na neodređeno, i podrazumijeva duži probni rad sa nižim naknadama,** dok zbog navedenih razloga redovno kasne i isplate poreza i doprinosa koje predstavljaju jedan od preduslova za pristup pogodnostima koje se obezbjeđuju kroz šeme socijalne zaštite unutar Evropske unije.

Neke zainteresovane strane, kao što je **Evropski omladinski forum, kao i Evropski parlament** (u Rezoluciji od 8. oktobra 2020. o Garanciji za mlade), uputili su poziv za bolji pristup društvenoj zaštiti mladih upravo kada je u pitanju zaposlenje i bolji uslovi rada. Na navedeni poziv, Komisija je odgovorila dokumentom o zapošljavanju mladih „**Most do poslova za sledeću generaciju**“, koja sadrži studiju o pristupu mladih socijalnoj zaštiti.⁵³ Navedeni dokument počinje obraćanjem Predsjednice Ursule von der Lajen sledećim riječima:

„Ni jedna država članica ne bi se smjela naći u situaciji da mora birati između odgovora na krizu ili ulaganja u svoje ljude. Zbog toga će „Next Generation EU“ osigurati više sredstava za [...] borbu protiv nezaposlenosti mladih. Time će se mladima omogućiti sticanje vještina, znanja i kvalifikacija koje su im potrebne da se prilagode u današnjem svijetu brzih promjena.“

⁵³ Potpora za zapošljavanje mladih: lakši prelazak u svijet rada za novu generaciju, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0276> - Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Youth Employment Support: a Bridge to Jobs for the Next Generation, pristupljeno 13.09.2023.

Inicijative predstavljene u ovoj Komunikaciji doprinose Komisijinoj strategiji oporavka nakon pandemije COVID-19, jamče uključivanje digitalne i zelene tranzicije EU-a u samu srž politika zapošljavanja mladih. Njima se sprovodi evropski stub socijalnih prava te podupire nova industrijska strategija.

Komunikacija je dopunjena novim predlozima Komisije o Akcionom planu za digitalno obrazovanje (2021.–2027.) koji utvrđuje dva prioritetna područja: **podsticanje razvoja uspješnog ekosistema digitalnog obrazovanja i razvoj digitalnih vještina i kompetencija za digitalnu transformaciju**,⁵⁴ kao i preporuka Vijeća Evropske unije o još djelotvornijoj evropskoj saradnji u području visokog obrazovanja koja je donijeta u aprilu 2022. godine,⁵⁵ i te će inicijative činiti cjelovit odgovor na poteškoće s kojima se suočava naša sledeća generacija.

Socijalna politika i politika zapošljavanja Evropske unije

Kako bi se nezaposlenima, uključujući i mlade, omogućilo da u potpunosti koriste pravo na slobodno kretanje i traženje zaposlenja na cijelom zajedničkom tržištu, prvenstveno je **Ugovorom iz Rima predviđeno usklađivanje sistema socijalne sigurnosti država članica**. Bitna stavka koju imenovani Ugovor uvodi jeste načelo jednakih davanja za muškarce i žene, koje otvara mogućnost za promovisanje jednakosti i na drugim poljima kada je u pitanju socijalna zaštita, a osnovan je i Evropski socijalni fond.

Evropski socijalni fond (ESF) je najstariji evropski strukturni i investicioni fond, osnovan 1957. godine. U pitanju je glavni fond koji se bavi socijalnom dimenzijom Unije, prevashodno razvojem ljudskih resursa. Svojim budžetom od oko 80 milijardi eura u periodu od 2014.-2020. godine zauzima **približno četvrtinu evropske kohezivne politike i oko osam odsto ukupnog budžeta EU**.

Prema članu 2 Uredbe o ESF, njegovi ciljevi su: promovisanje visokog nivoa zaposlenosti i kvaliteta radnih mjesta, unapređenje pristupa tržištu rada, podrška geografskoj i radnoj mobilnosti radnika, njihovom prilagođavanju industrijskim promjenama i promjenama u proizvodnim sistemima potrebnim za održivi razvoj, podrška dostizanju visokog nivoa obrazovanja i **obučivosti svih i prelasku iz obrazovanja u svijet rada za mlade ljude**. Nacionalne alokacije

⁵⁴ Akcioni plan za digitalno obrazovanje (2021.–2027.), <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan>, pristupljeno 13.09.2023.

⁵⁵ Evropski prostor obrazovanja, <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/education-area/>, pristupljeno 13.09.2023.

sredstava iz budžeta EU kreću se od 20 miliona eura u slučaju Luksemburga, preko 1,5 milijardi eura za Bugarsku, pa sve do Poljske, sa rekordnih 13 milijardi eura.⁵⁶

Za novi budžet EU od 2021-2027. godine, Evropska komisija predlaže dalje jačanje socijalne dimenzije Unije kroz novi i unaprijeđeni **Evropski socijalni fond plus** (ESF+), a budžet će iznositi 100 milijardi eura, što je preko četvrtine sredstava izdvojenih za kohezionu politiku. Novim fondom biće objedinjeni do sada samostalni programi i inicijative: **Inicijativa za zapošljavanje mladih, Fond za evropsku pomoć najugroženijima, Program za zapošljavanje i socijalne inovacije i Program za zdravlje.**

Komisija je, pored već pomenutog uspostavljanja evropskog stuba socijalnih prava, 3. marta 2021. objavila Akcioni plan za sprovođenje načela sadržanih u evropskom stubu socijalnih prava, kojim se utvrđuju konkretne inicijative na koje se Komisija obavezala u tekućem mandatu (do kraja 2024.) kako bi načela EU-a postala realnost, a ne samo slovo na papiru. **Ovim akcionim planom određeni su i utvrđeni glavni ciljevi do 2030, među kojima je da stopa zaposlenosti uzrasta od 20 do 64 godine bude najmanje 78%, porast udjela odraslih koji svake godine učestvuju u osposobljavanju na najmanje 60%, te smanjenje broja osoba kojima prijeti siromaštvo ili socijalna isključenost za najmanje 15 miliona.**

Uloga EU u zapošljavanju i podsticanju preduzetništva mladih

Povećanje zapošljavanja mladih je u fokusu za politiku zapošljavanja EU, u kontekstu **Strategije rasta i zapošljavanja Evropa 2020.**

Ključne akcije:

- **Garancija za mlade⁵⁷ je obaveza svih država članica da osiguraju da svi građani mlađi od 25 godina dobiju kvalitetnu ponudu za zaposlenje, kontinuirano obrazovanje i pripravnički u periodu od najmanje četiri mjeseca od trenutka kada su postali nezaposleni ili napustili formalno obrazovanje.**

Garancija za mlade je stvorila mogućnosti za mlade ljude i djelovala kao snažan pokretač strukturnih reformi i inovacija. Kao rezultat toga, većina javnih službi za zapošljavanje (JSZZ) u EU, poboljšala je i proširila svoje usluge za mlade.

⁵⁶ Evropski socijalni fond za Zapadni Balkan, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/FCD-Evropski-socijalni-fond-za-Zapadni-Balkan-by-Ivan-Sekulovic.pdf>, pristupljeno 13.09.2023.

⁵⁷ Evropska komisija, The reinforced Youth Guarantee, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>, pristupljeno 14.09.2023.

U periodu od oko sedam godina, neposredno prije pandemije COVID-19, bilo je oko 1,7 miliona manje mladih ljudi koji nisu ni zaposleni ni u sistemu obrazovanju ili obuci (NEETs) širom EU. Nezaposlenost mladih pala je na rekordno niskih 14,9% do februara 2020., samo nekoliko nedjelja prije nego što su širom EU uvedena ograničenja vezana za pandemiju.

Iako je poboljšanje makroekonomskog konteksta svakako odigralo ulogu, dokazi sugerišu da je **Garancija za mlade imala veliki transformativni efekat**. Preko 24 miliona mladih ljudi koji su nekada bili registrovani u programima Garancije za mlade pronašli su stalno zaposlenje, nastavili sa školovanjem, obukama i pripravnničkim stažom.

Program je podržan značajnim finansiranjem EU u okviru NextGenerationEU⁵⁸ i dugoročnim budžetom EU.

EU pruža podršku politici i aktivnosti zajedničkog učenja kako bi pomogla državama članicama da ojačaju infrastrukturu i mjere za pojačanu garanciju za mlade. EU takođe prati napredak kod svih država članica.

- U svom saopštenju o **Ulaganju u mlade Evrope⁵⁹ iz decembra 2016. Komisija predlaže obnovljene napore za podršku mladim ljudima:**

- Bolje mogućnosti za pristup zaposlenju;
- Bolje mogućnosti kroz obrazovanje i obuku;
- Bolje mogućnosti za solidarnost, mobilnost u učenju i učešće.
- Nova inicijativa je i **Evropski korpus solidarnosti⁶⁰**, koji ima za cilj stvaranje mogućnosti za mlade ljude da volontiraju ili rade u projektima vezanim za solidarnost koji su od koristi zajednicama i ljudima širom Evrope. Program je namjenjen mladim dobi od 18 do 30 godina, koji žele pomoći široj zajednici. Naime, Evropski korpus solidarnosti pomaže mladim ljudima da učestvuju u projektima od koristi zajednicama, bilo u inostranstvu ili u svojoj zemlji. Ovi projekti nude inspirativno i osnažujuće iskustvo, i daju priliku da mladi postanu direktni učesnici promjena dok razvijaju svoje vještine i kompetencije.

Omladinsko preduzetništvo je visoko na političkoj agendi EU kao sredstvo za borbu protiv nezaposlenosti mladih i socijalne isključenosti, kao i za podsticanje inovacija među mladima.

58 NextGenerationEU je plan oporavka od pandemije COVID-19 virusa za zemlje članice EU, i predstavlja najveći stimulatívni paket ikada finansiran u Evropi

59 Evropska komisija, Employment, Social Affairs & Inclusion, <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>, pristupljeno 14.09.2023.

60 Evropska unija, European Solidarity Corps, https://youth.europa.eu/solidarity_en, pristupljeno 14.09.2023.

Rad sa mladima i neformalno učenje igraju važnu ulogu u razvoju kreativnog i inovativnog potencijala mladih ljudi, uključujući preduzetničke vještine.

Značaj omladinskog preduzetništva je naglašen u **Zaključcima Savjeta o promovisanju omladinskog preduzetništva radi podsticanja socijalne inkluzije mladih (2014)**. Posebna pažnja je posvećena 'socijalnom preduzetništvu' koje kombinuje društvenu i preduzetničku dimenziju.

U cilju promocije omladinskog preduzetništva, sa posebnim fokusom na socijalno preduzetništvo, u navedenom dokumentu identifikovani su kao proriteti **unapređenje preduzetničkog načina razmišljanja i vještina mladih kroz formalno obrazovanje i neformalno učenje; promovisanje omladinskog rada (kroz informisanje, savjetovanje i koučing) i volonterske aktivnosti među mladima; promovisanje i sticanje digitalnih vještina od strane svih mladih kako bi se omogućilo mladim ljudima da u potpunosti iskoriste potencijal digitalnog svijeta.**

U konačnom, poziva države članice da, uz poštovanje principa supsidijarnosti:

- ***Povećaju vidljivost socijalnog preduzetništva i razvijaju alate za bolje razumijevanje sektora. U tom smislu, neophodno je povećati znanje i promovisati različite oblike preduzeća, društvenih preduzeća (uključujući zadruge), kulturnih i kreativnih preduzeća itd.***
- ***Omogućavanje pripravnštva i razmjene, razmjene iskustava i drugih aktivnosti učenja, unapređivanje preduzetničkih stavova i vještina (npr. angažovanje mladih u preduzećima, obuka na poslu, umrežavanje, promocija specijalizovanih vještina) i podrška naporima da se definišu ishodi učenja takvih aktivnosti. Promovisati razvoj alata koji će omogućiti mladim ljudima da procjene i predstave svoje preduzetničke vještine i kompetencije.***
- ***Podsticati mala preduzeća i mlade preduzetnike da inoviraju i iskoriste pune mogućnosti unutrašnjeg tržišta EU, ohrabrujući ih da odu u inostranstvo i da se uključe u prekogranični transfer znanja i saradnje. Da bi se postigli ovi ciljevi, potrebno je promovisati mreže mladih društvenih preduzetnika i potencijalnih partnera.***
- ***Podsticati razmjenu mogućnosti i saradnju između mladih preduzetnika iz različitih država članica. Unaprijediti recipročnu međugeneracijsku solidarnost kroz razmjenu znanja između iskusnijih preduzetnika i mladih. Promovisati programe mentorstva za preduzetništvo na nacionalnom i evropskom nivou.***
- ***Povećati međusektorsku saradnju i obezbjediti pristup informacijama i uslugama podrške kako bi se stvorili povoljni uslovi za mlade preduzetnike i smanjila administrativna opterećenja za mlade preduzetnike.***

- Promovisati dostupnost među svim relevantnim akterima i podsticati preuzimanje evropskih programa (kao što su Erasmus+, Erasmus za mlade preduzetnike u okviru programa COSME, Evropski socijalni fond i drugi finansijski programi za socijalna preduzeća i mikrofinansiranje u okviru Zapošljavanja i socijalnih inovacija) za unapređenje preduzetničkih vještina među mladima, promovišući, gdje je to potrebno, specijalizovanu podršku mladim preduzetnicima i izgradnju kapaciteta onih koji rade sa mladima da u potpunosti iskoriste svoj potencijal..

- **Erasmus za mlade preduzetnike**⁶¹ je program prekogranične razmjene koji novim ili budućim preduzetnicima daje priliku da uče od iskusnih preduzetnika koji vode mala preduzeća u drugim zemljama učesnicama.

Razmjena iskustva se odvija tokom boravka sa iskusnim preduzetnikom, što pomaže novom preduzetniku da stekne vještine potrebne za vođenje male firme. Domaćin ima koristi od svježih pogleda na svoje poslovanje i dobija priliku da sarađuje sa stranim partnerima ili uči o novim tržištima. U programu mogu učestvovati:

- Novi preduzetnici, koji čvrsto planiraju da osnuju sopstveni biznis ili su ga već pokrenuli u poslednje tri godine, i
- Iskusni preduzetnici koji posjeduju ili upravljaju malim ili srednjim preduzećem u jednoj od zemalja učesnica.

Program omogućava participaciju i građanima Crne Gore kroz kontakte u Crnoj Gori dostupne na web stranici Erasmusa za mlade preduzetnike: <https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/>.

Evropska komisija sa ponosom najavljuje pokretanje **Evropskog takmičenja za mlade preduzetnike (ISC) 2023. godine**⁶², osmišljenog da proslavi i podrži mlade preduzetnike između 18 i 25 godina koji razvijaju inovativne start-up ideje koje se bave današnjim najkritičnijim izazovima.

61 Erasmus za mlade preduzetnike, <https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/>, pristupljeno 15.09.2023.

62 Evropska komisija, Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/youth-start-competition-ysc-2023-encouraging-young-entrepreneurs-shape-future-2023-06-19_en, pristupljeno 15.09.2023.

Da biste bili kvalifikovani za ISC, morate imati između 18 i 25 godina i poslati video zapis od najviše tri minuta u kojem objašnjavate svoju ideju za pokretanje, njenu relevantnost i vaš poslovni plan. Učesnici i njihovi početnici treba da budu iz jedne od zemalja EU ili COSME⁶³ (u koje se ubraja i Crna Gora). Video treba dostaviti na engleskom jeziku. Posebno je istaknuto interesovanje za start-up ideje koje promovišu održivost i odražavaju vrijednosti EU.

II Primjeri dobre prakse zemalja članica EU na lokalnom nivou

Preduzetničke aktivnosti u obliku stvaranja novih preduzeća se široko tumače kao pokretači ekonomskog razvoja i rasta unutar EU. Ova izjava važi za svaku geografsku dimenziju na nadnacionalnom nivou (npr. EU), nacionalnom nivou (npr. Njemačka) i regionalnom i lokalnom nivou (tj. subnacionalnom nivou).

Nove poduhvate stvaraju osnivači (bilo nezavisno ili u saradnji) čiji lični atributi mogu imati statističku, ali povremeno i uzročnu vezu sa sklonošću pojedinca za pokretanje i vjerovatnoćom uspjeha ovog poduhvata (npr. rast, opstanak). Jedan od ovih ličnih atributa je starost pojedinca kada odluči da započne posao, te imajući u vidu da su ciljna grupa u izradi predmetnog Vodiča mladi, to u nastavku predstavljamo modele podrške za razvijanje preduzetničkih sposobnosti mladih na lokalnom nivou u odnosu na pojedine zemlje članice EU, koje su uspješnom realizacijom aktivnosti omogućile mladima pokretanje sopstvenog biznisa, a samim tim i sticanje ekonomske sigurnosti i nezavisnosti.

Finska

Kada je u pitanju Finska, njihov Zakon o mladima propisuje nadležnost i odgovornost lokalnih samouprava za rad s mladima, kao što je održavanje objekta za mlade, pružanje podrške udruženjima i drugim organizacijama mladih i poseban rad s mladima.

Zadaci koje lokalna samouprava pruža usmjereni su na davanje podrške mladima u mogućnostima pronalaženja mjesta u sistemu obrazovanja, osposobljavanju ili radu, pružanje informacija i savjetodavne usluge za mlade, uz redovno organizovanje rekreacionih i slobodnih aktivnosti za mlade, a **područne agencije državne uprave** pomažu radionice za mlade, aktivnosti i rad s mladima.⁶⁴

⁶³ Albanija, Jermenija, Bosna i Hercegovina, Island, Kosovo, Moldavija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Srbija, Turska, Ukrajina i Velika Britanija

⁶⁴ Omladinski rad u Finskoj, dostupno na <http://minedu.fi/en/youth-work>, pristupljeno 15.09.2023.

Zakon propisuje i formiranje **lokalnih savjeta mladih**:

(1) Radi osiguravanja mogućnosti učešća i uticaja mladih, **lokalna izvršna vlast mora osnovati savjet mladih ili slično udruženje koje zastupa stavove mladih i osigurati predušlove za rad. Savjet mladih mogu osnovati dvije ili više opšina.**

(2) **Savjetima mladih se mora omogućiti uticaj na planiranje, pripremu, sprovođenje i praćenje aktivnosti iz različitih područja odgovornosti opštine u pitanjima od značaja za dobrobit, zdravlje, obrazovanje, životnu sredinu, stanovanje ili mobilnost stanovnika opštine, te u drugim stvarima koje Savjet mladih smatra značajnim za djecu i mlade. Savjeti mladih moraju biti uključeni u rad opštine kako bi se razvilo učešće djece i mladih i mogućnosti za iznošenje njihovih stavova."**

Turuku

Cilj pokretanja **Turku Rock Akademije** bila je potreba i želja opština da se podrže aktivnosti rok bendova mladih unutar samih opština, a kako bi se zadovoljili moderni standardi. Muzika je uvijek izazivala veliko interesovanje kod mladih, a bendovi za mlade su često prepušteni da rade sami, bez adekvatne podrške koja bi im omogućila da realizuju njihovu umjetničku zamisao. Prostori u kojima se radionice odvijaju su savremeni, a roditelji djece aktivno su uključeni u aktivnosti mladih. Time je razvoj rok bendova i muzičke industrije lako dosežan, **što doprinosi jačanju samopouzdanja mladih, koji može prerasti u profitabilnu ideju**, a to je ujedno i glavna ideja Rock akademije: ciljno usmjeren, sistematski i dugoročan rad s mladim muzičarima.

Akademija takođe nudi bendovima priliku za nastupe, lokalne i nacionalne, te umrežavanje sa već ostvarenim muzičarima koji su uspjeli da stvore prepoznatljivo ime u muzičkoj industriji. Aktivnosti bendova realizuju se sveobuhvatno s ciljem razvoja vještina kod bendova, uz **mentorsku podršku u trajanju od dvije godine.**

Bendovi imaju pravo korišćenja studija u toku dvije godine rada s mentorima, a svake druge sedmice se organizuju probe na kojima bendovi dobijaju povratne informacije od profesionalaca iz ove branše, i to ne samo u pogledu muzičkih ostvarenja, već i nastupa na samoj pozornici. Dio paketa ovog programa su i medijske produkcije u vidu promotivnih fotografija i na kraju muzičkih spotova.⁶⁵ Osim sviranja, mladi ljudi mogu vježbati izvođenje scenskih tehnika, izradu medijskih produkcija (promocije, muzički spotovi, društveni mediji), DJ-ing, rasvjetu itd.

⁶⁵ Turku rok akademija, dostupno na <https://www.turku.fi/en/turku-rock-academy> pristupljeno 15.09.2023.

Svrha programa Rock Akademija je pružiti mladima informacije i praktično iskustvo u muzičkoj industriji u cjelini, te **predstaviti sve različite mogućnosti zapošljavanja koje ova industrija nudi** (uključujući i druge vrste zaposlenja osim sviranja i nastupa). **U najboljem slučaju, bendovi će se razviti u izvođače/umjetnike, a na taj način ostvarivati stalne prihode. Mladi koji su se usredsredili na druge vještine (npr. DJ-ing) imaju još bolje izgleda za osiguranje zaposlenja u industriji, a dosta mladih je našlo stalno zaposlenje u djelatnostima povezanim s muzičkom industrijom nakon stažiranja/probnog rada na Akademiji.**

Jivaskila

Vrlo često mladi koji osnivaju preduzeća ne shvataju da njihove trenutne poslovne mogućnosti i “know-how” nisu dovoljni, te da je spoljna pomoć neophodna kako bi opstali na konkurentnom tržištu rada. Mladi su često poneseni idejom i optimistični kada su u pitanju poslovne mogućnosti i razvoj biznisa, te mladima koji osnivaju preduzeća nedostaju iskustvo u sprovođenju biznis planova, dok se pokazalo da je većina njih neuspješna u sprovođenju marketinških strategija, što u konačnom dovodi do ozbiljnih finansijskih poteškoća za održivost preduzeća.

Sistematsko učenje i pružanje usluga za poboljšanje rada na konkurentnom tržištu predstavlja ključnu podršku mladima koji se odvažavaju pokrenuti sopstveni biznis. Upravo iz ovog razloga **program “Business clinic services for young companies” (Biznis klinika za mlade kompanije)**⁶⁶, postoji kako bi mladima pružio mogućnost da kroz biznis klinike i kontinuiranu edukaciju prežive kritično razdoblje sa kojima se mlade kompanije susreću. Program pomogne na godišnjem nivou od 20 do 25 mladih preduzeća i posebno je prilagođen za preduzeća koja rade u oblasti pružanja edukacije, ali je poliklinika otvorena za sva zainteresovana mlada preduzeća.

Služba poslovne klinike **identifikuje specifične prepreke u opstanku mladih preduzeća, te im na taj način pomaže da iste blagovremeno otklone, uz prezentovanje ideja za mogućnost razvoja.** Usluge koje program pruža odnose se i na pomoć preduzećima u boljem planiranju budućnosti, raspodjelom finansijskih sredstava i dosljednim sprovođenjem biznis planova. Na osnovu prepoznatih problema i potreba pojedinih preduzeća, program pruža alate za poboljšanje kapaciteta i sposobnosti preduzeća za rastom i razvojem. Kao jedan od osnovnih problema sa kojima se mlada preduzeća susreću, najčešće je sprovođenje dobrih marketinških strategija, te ovaj program nudi i posebne obuke u toj oblasti.

⁶⁶ Company Clinic Services, Regional Development Company Jykes Ltd, Jyväskylä, Finland, <https://www.oecd.org/regional/leed/37963317.pdf>, pristupljeno 15.09.2023.

Kroz ovaj projekat omogućeno je mladima koji osnivaju nova preduzeća da obezbijede siguran opstanak istih uz sprovođenje stečenih znanja i vještina, kako bi izbjegli rizike i greške sa kojima se nova preduzeća obično susreću na tržištu rada. Kroz sprovedenu analizu potvrđeno je da su preduzeća koja su uzela učešće na obukama ovog programa prevazišla probleme u poslovanju i rizik od bankrota sa kojima se mlade firme obično susreću u kritičnom periodu od prve do pete godine poslovanja, u odnosu na druga preduzeća koja nisu bili učesnici ovog programa.

Njemačka

Sa svojom dugom istorijom, industrijskim prednostima i povoljnom lokacijom, Njemačka je postala snažna sila u svijetu preduzetništva. Njemačka se pojavila kao lider za preduzetničke pojedince koji žele da ostvare svoje poslovne ideje, te ista kontinuirano promovise inovacije i podstiče preuzimanje rizika. Da bi mladima pružila znanje i smjernice koje su im potrebne za pokretanje uspješnog poslovanja, Njemačka ima organizacije koje pomažu omladinskom preduzetništvu. Ove organizacije nude obuke, mentorstvo i mogućnosti umrežavanja.

Njemačka Vlada i nekoliko komercijalnih grupa rade zajedno na podsticanju žena i mladih preduzetnika da pokrenu sopstveni biznis u Njemačkoj. Da bi uklonili prepreke i unaprijedili rodnu ravnopravnost, oni nude grantove, zajmove i programe mentorstva. Osnaživanje žena i mladih ljudi da pokrenu prosperitetna preduzeća, promovisaće kreativnost i ekonomski rast zemlje.

Takođe, Njemačka vlada je sprovela različite inicijative za podršku preduzetništvu, uključujući **program EXIST, ERP start-up kredite i kapital za nova preduzeća, smanjenje birokratije, Inicijativu za kulturnu i kreativnu industriju, ŽENE preduzetnice, „Preduzetnički duh u školama“, JUNIOR federal takmičenje, takmičenje osnivača - digitalne inovacije i njemačka nagrada za start-up**. Ovi programi pružaju početnicima u biznisu i mladima osnovne alate i pomoć. Oni im pomažu da pokrenu i razviju uspješne poslove. Takođe, programi imaju za cilj racionalizovanje regulatornog okruženja, pomoć kulturnim i kreativnim sektorima, uz naravno podsticanje preduzetništva među mladima.

Privatne organizacije u Njemačkoj podržavaju preduzetnike kroz inicijative koje finansira vlada i privatne mreže. **Njemačka startup asocijacija, Njemačka preduzetnička organizacija i Evropska mreža poslovnih anđela** nude usluge umrežavanja, obuke i mentorstva. Ove organizacije njeguju umrežavanje, povezuju preduzetnike sa investitorima i pružaju opcije finansiranja kao što su grantovi i zajmovi, obezbjeđujući uspjeh i rast u industriji.

Berlin-Brandenburg

Važan instrument za promociju preduzetništva među mladima u metropolitanskom području Berlin-Brandenburg odnosi se na takmičenje u prezentovanju njihovog poslovnog plana u pokrajini Berlin-Brandenburg (BPW). BPW je najveća njemačka start-up inicijativa, a pri izradi poslovnog koncepta (poslovnog plana ili plana poslovnog modela) pruža se pomoć mladima u realizaciji njihovih poslovnih ideja, uz besplatnu podršku kao što su seminari, radionice, umrežavanje, konsultacije i povratne informacije.

Potkrijepljene povratne informacije pomažu u unapređenju poslovnih planova i ideja takmičara, a najbolji planovi u svakoj fazi dobijaju novčanu nagradu. Projekat nema ograničenja kada su u pitanju sektori, odnosno dostupan je za svaku oblast interesovanja i pokretanja sopstvenog biznisa.⁶⁷

Ovaj program je otpočeo 1996. godine, i traje do danas, u vremenskom razdoblju od 8 mjeseci. Takmičenje u biznis planovima i idejama Berlin-Brandenburg se u potpunosti privatno finansira **i na raspolaganju ima na godišnjem nivou oko 250.000 eura.**

Broj ljudi uključenih u organizaciju takmičenja i sve aktivnosti zavise od broja učesnika, a kada su u pitanju same aktivnosti takmičenja, iste su podijeljene u tri faze: **prva faza je usmjerena na ideju i koncept u prezentovanju novih proizvoda i usluga, druga faza se odnosi na analizu postojećeg stanja na tržištu, dok se treća faza tiče finansijskih sredstava i ekonomskih zahtjeva potencijalnog mladog preduzetnika.** Registracija i uzimanje učešća je potpuno besplatno za učesnike, a podrška od strane organizatora se obezbjeđuje kroz unapređenje znanja i vještina, pružanje povratnih informacija za unapređenje ideja, organizovanje treninga i seminara i pružanje novčane pomoći za otpočinjanje biznisa.

Pokazatelj uspješnosti ovog programa jesu prikupljeni podaci koji ukazuju da je uz lokalnu podršku otvoreno ukupno 1126 firmi čiji su osnivači mladi preduzetnici, što je doprinijelo zaposlenju od oko 5154 mladih na otvorenom tržištu rada u Njemačkoj.

⁶⁷ IBB- business- team, dostupno na <https://www.ibb-business-team.de/en/bpw/>, pristupljeno 15.09.2023.

Potsdam-Babelsberg

MEDIA EXIST start-up je inkubacijski centar, posebno namijenjen medijskoj industriji i pomaže u transformisanju inovativnih ideja mladih u preduzetničke aktivnosti. ⁶⁸

Glavni cilj programa je uspostaviti održivi okvir za pretvaranje inovativnih ideja u preduzetničke aktivnosti, a osim navedenog, program podstiče jačanje kreativnog razmišljanja i razvoja ideja kod mladih koji se odluče za rad u medijima. Program takođe pruža i saradnju na međunarodnom nivou, kako bi se omogućilo mladima bolje umrežavanje u ovoj oblasti.

Mentorstvo i obuke u MEDIA EXIST-u prilagođeni su potrebama mladih koji se žele oprobati poslom u medijima, te pokrenuti sopstvene biznis ideje u medijskoj industriji. Osim Potsdama, ovaj program je otvoren i u Berlinu za sve mlade koji su kreativnog razmišljanja i traže podršku za realizaciju svojih biznis ideja, a najčešći aplikanti su studenti koji dolaze sa filmskih i drugih medijskih univerziteta.

Aktivnosti koje program sprovodi su:

- www.Frames4Fame.com – portal MEDIA EXIST je ekskluzivna internet zajednica za studente i međunarodne filmske škole. To je virtuelna platforma za umrežavanje mladih na projektima, a ujedno i marketing platforma za medijsku industriju.
- MEDIA EXIST CONSULTING nudi podršku medijskim preduzetnicima s konkretnom poslovnom idejom. Navedeno uključuje besplatno savjetovanje, razvoj poslovnih modela, tima za sprovođenje ideja, informacije o potrebnim finansijama za otpočinjanje biznisa uz kontinuiranu podršku mladima ka realizaciji ideja.
- MEDIA EXIST FUTURE je projekat usmjeren na planove koji će se realizovati u budućnosti, a tiču se inovativnih ideja i tehnologije u medijskom sektoru.
- MEDIA EXIST MARKETING DAY i MEDIA EXIST PITCHING su prilagođeni potrebama medijskih start-up-ova, mladih preduzetnika i freelancera.
- INVESTITOR POOL: Dva puta godišnje MEDIA EXIST organizuje događaj na kome mladi mogu prezentovati svoje inovativne ideje koje su orijentisane na osnivanje novog biznisa u medijskoj industriji, a ideje se prezentuju na međunarodnom nivou investitorima i finansijskom sektoru.

⁶⁸ Lokalne preduzetničke inicijative, Shooting for the Moon: Good Practices in Local Youth Entrepreneurship Support - OECD LEED Trento Centre

Stvaranje jakog umrežavanja među studentima na međunarodnom nivou, uključenost u biznis sektor, te ostvarivanje bliske saradnje s potencijalnim investitorima, samo su neki od pokazatelja uspješnosti ovog programa.

MEDIA EXIST je kroz godine rada formirao brojne mlade profesionalce u svim oblastima medijske industrije, te omogućio stvaranje različitih biznis ponuda u ovoj oblasti koje su doprinijele većem zaposlenju mladih. Takođe blizak kontakt sa potencijalnim investitorima pomogao je mladim preduzetnicima u razvijanju njihovih biznis ideja.

Danska

Danska vlada svoj obrazovni sistem vidi kao centralno sredstvo za „stimulisanje sposobnosti učenika da inoviraju, prepoznaju mogućnosti i pretvore ideje u vrijednost, drugim riječima da budu preduzetnici“ (Dansko Ministarstvo visokog obrazovanja i nauke 2015).

Preduzetničko obrazovanje je među prioritetima politike u Danskoj više od dvije decenije. Prvi put se pojavio u Strategiji iz 1995. godine, koja je istakla važnost promocije podučavanja o preduzetništvu na svim nivoima obrazovanja. Ove rane inicijative pomažu da se postave temelji za buduće aktivnosti, te Danska danas ima dobro uspostavljenu platformu koja podržava uvođenje preduzetničkog obrazovanja.

Platformu pod nazivom „**Partnerstvo za obrazovanje u preduzetništvu**“ osnovala su četiri ministarstva: Ministarstvo nauke, inovacija i visokog obrazovanja, Ministarstvo kulture, Ministarstvo djece i obrazovanja i Ministarstvo biznisa i rasta. Da bi se dodatno podržala implementacija vladine vizije u vezi sa obrazovanjem za preduzetništvo, kako je navedeno u „Strategiji za obrazovanje i obuku u preduzetništvu“, takođe je osnovana **namjenska Fondacija**.

Danska fondacija za preduzetništvo, osnovana 2010. godine, predstavlja još jedan zajednički napor četiri danska ministarstva. Fondacija podržava razvoj preduzetničkog obrazovanja na svim nivoima, finansira preduzetničke projekte i preduzima istraživanja i analize u ovoj oblasti.

Škole, nastavnici i učenici imaju priliku da budu angažovani na velikom broju različitih inicijativa, programa i projekata, zbog značajnog naglaska koji se stavlja na preduzetničko obrazovanje i na preduzetnički stav i vještine na nivou nacionalne politike Danske.⁶⁹

69 Erasmus+. ELA (Erasmus Learning Academy), <https://www.schooleducationgateway.eu/en/pub/index.htm>, pristupljeno 16.09.2023.

Copenhagen Project House (KPH)

Projektna kuća u Kopenhagenu (KPH) je lokalni inkubator koji olakšava preduzetnički proces od ideje do akcije. Osnovni poslovni model KPH inkubatora počiva na snažnoj šemi mentorstva sa više partnera i snažnim partnerstvima.

KPH je usvojio interdisciplinarni pristup fokusirajući se na kulturne i društvene inovacije. Njegov ključni cilj je stvaranje vrijednosti za društvo, pomažući mladim preduzetnicima da razviju netradicionalne poslovne modele sa društvenom misijom u svojoj srži.

KPH isključivo podržava projekte i organizacije koje imaju društvenu misiju i daju vrijednost na jedan od sledećih načina:

- 1) pružaju javnu uslugu na inovativan način;
- 2) kreiraju uslugu koja unapređuje ponudu javnih usluga;
- 3) mogu da obezbjede značajne uštede u javnim sredstvima, npr. pružanjem preventivnih usluga (kao što je stvaranje zaposlenja ili preduzetničkih vještina za mlade bivše osuđenike);
- 4) stvaraju mogućnosti za zapošljavanje teže zapošljivih (npr. imigrante); i
- 5) razvijaju uslugu fokusiranu na društveni ishod (npr. radeći u okviru ekonomije dijeljenja ili minimizirajući rasipanje hrane).

U saradnji sa Gradom Kopenhagenom, KPH obezbjeđuje pristupačan radni prostor i otvorenu interdisciplinarnu mrežu koja nudi profesionalnu obuku i događaje za umrežavanje. Nova i uspostavljena preduzeća, kao i preduzetnici i akteri javnog sektora se sastaju i razgovaraju o idejama, što često dovodi do saradnje koja proizvodi bolja rješenja za društvo, kao i nove poslovne mogućnosti za društvene i kulturne preduzetnike.⁷⁰

⁷⁰ Copenhagen Project House, <https://oresundstartups.com/co-working-spaces-and-offices/kph/>, pristupljeno 16.09.2023.

Oresund

Oresund Entrepreneurship je prekogranična organizacija u regionu Oresund (regija glavnog grada Danske i južne Švedske) koja radi na promovisanju preduzetničkog obrazovanja na univerzitetskom nivou u Danskoj i Švedskoj.

Opšti cilj organizacije je da unaprijedi regionalni rast i da region Oresund učini međunarodno priznatim centrom za edukaciju o preduzetništvu. Oresund Entrepreneurship je osnovan u septembru 2006. godine kao inicijativa Univerziteta Oresund, sa kancelarijama u Danskoj i Švedskoj.⁷¹

Oresund Entrepreneurship je inovativna organizacija, ne samo u svojoj prekograničnoj konfiguraciji, već i u korišćenju novih društvenih medija da angažuje svoje sadašnje i potencijalne studente.

Preduzetničko obrazovanje vodi do znanja i nezavisnih studenata koji će doprinijeti ekonomskom rastu u regionu Oresund osnivanjem sopstvenog biznisa ili inoviranjem u postojeće organizacije. Stoga Oresund Entrepreneurship uspostavljanjem kvalitetnih kurseva o preduzetništvu nastoji da motiviše studente za otpočinjanjem sopstvenog biznisa. Pored toga, **Oresund Entrepreneurship olakšava saradnju između akademske zajednice i biznisa u korist studenata, nastavnika i ljudi iz poslovnih organizacija, pružajući mladima šanse za umrežavanje i razvijanje svojih ideja i vizija.**

Portugal

Krajem 90-ih i početkom 2000-ih, vodeća mlada generacija u Portugalu, započela je kulturnu promjenu. Duh kreatora promjena rođen je u regionu Aveiro-Porto pod uticajem mladih preduzetnika koji su osnovali Nacionalnu asocijaciju mladih preduzetnika (ANJE)⁷².

Takođe, Vlada Portugala na godišnjem nivou donosi brojne programe koje imaju za cilj podsticanje preduzetništva mladih, sa ciljem jačanja nacionalne ekonomije, kao što su:

- Startup vaučer: podrška razvoju projekata u fazi ideja. Program predviđa obezbjeđivanje različitih tehničkih i finansijskih alata za pomoć preduzetnicima od 18 do 35 godina da osnuju nova inovativna preduzeća.

71 OECD OECD LEED Trento Centre, Shooting for the Moon: Good Practices in Local Youth Entrepreneurship Support, Oktobar 2009., str. 45.

72 Anje, <https://www.anje.pt/>, pristupljeno 16.09.2023.

- **Program Momentum: Podrška nedavnim diplomcima visokog obrazovanja i studentima završnih godina koji su tokom studija dobili grantove za društvene akcije i koji po završetku studija žele da razviju poslovnu ideju.**

- **Dolina inkubacije: podrška kompanijama u prvoj godini poslovanja u oblasti preduzetništva, ugovaranjem usluga inkubacije od strane sertifikovanih inkubatora. Podrška obuhvata usluge menadžmenta, marketinga, savjetovanja i pravne podrške, podršku digitalizaciji i zaštiti intelektualne svojine i podršku za prijave na tendere za preduzetništvo i inovacije.**

- **Pitch vaučer: Pitch vaučer promoviše jačanje odnosa između početnika i velikih preduzeća. Putem platforme Startup centra, preduzeća mogu da izazovu tehnološke izazove, a start-upovi mogu da odgovore inovativnim rješenjima.⁷³**

Uslovi za preduzetništvo u Portugalu su jaki u poređenju sa većinom država članica Evropske unije, te se ova zemlja svrstava među prvih pet zemalja EU po kreditiranju malih i srednjih preduzeća, preduzetničkim vještinama i očekivanjima od preduzetništva.

Razlozi za visoko rangiranje Portugalakao zemlje koja pomaže mladim preduzetnicima u osnivanju sopstvenog biznisa zasnivaju se na **pojednostavljenim administrativnim procedurama i procedurama za izdavanje dozvola**. Javne politike za promovisanje preduzetništva dobile su na značaju poslednjih godina, posebno kroz **StartUp Portugal strategiju**. Prilagođene politike i programi se koriste za podršku omladinskom preduzetništvu kroz **Garanciju za mlade**.

Porto

U Portugalu je sproveden projekat **“ENTERpreneurship masters – developing an individual route to success in Porto”⁷⁴**, čiji je cilj osnaživanje studenata kako bi isti uspjeli u realizaciji svojih biznis ideja. Kroz integralne obuke liderstva, prepoznavanja prilika na tržištu, kod učesnika programa se razvija razmišljanje u pravcu koji je neophodan za uspješno stvaranje poslovnih prilika, i uključivanje u korporativnu zajednicu.

Kroz sprovedene obuke, studentima se predstavljaju oblici liderstva, kao i potrebni alati za realizaciju zamišljenih poslovnih prilika kako bi im se omogućilo osnivanje uspješnih preduzeća. Dodatni podsticaj za aktivno učešće u obukama, jeste i zahtjev organizatora da studenti pronađu inspirativnog preduzetnika, gdje će u formi intervjua, dobiti odgovore na pitanja i nedoumice koje se tiču pokretanja sopstvenog biznisa.

⁷³ Funding programmes and initiatives for entrepreneurs, <https://eportugal.gov.pt/en/cidadaos-europeus-viajar-viver-e-fazer-negocios-em-portugal/apoios-para-empresas-em-portugal/programas-financeiros-e-iniciativas-para-empresarios>, pristupljeno 16.09.2023.

⁷⁴ OECD OECD LEED Trento Centre, Shooting for the Moon: Good Practices in Local Youth Entrepreneurship Support, Oktobar 2009., str. 49.

Obuke takođe imaju za cilj da pomognu mladima da kroz kontinuirane radionice osmisle lični brend, kako bi jasno prenijeli svoju ideju široj javnosti, te na taj način postali prepoznatljivi i traženi na tržištu.

Uspješnost projekta potvrđena je kroz povećan broj mladih koji se odlučuju za osnivanje sopstvenog biznisa uz podršku lokalne samouprave, sprovođenjem navedenih aktivnosti.

Lisabon

Beta-i⁷⁵ program je nastao u Lisabonu 2009. godine kao odgovor na finansijsku krizu tog vremena. Cilj programa je podsticanje ekosistem inovacija i preduzetništva i za 12 godina program je uspio da transformiše Portugal u jedan od najživljih evropskih centara za inovacije.

Danas program ima kancelarije u Bostonu, Briselu, Lisabonu i Sao Paulu, primjenjujući stručnost u više od 80 zemalja. U okviru ovog projekta sadržani su brojni programi čiji je cilj da se podrže i nagrađuju preduzetnici u oblasti IT sektora.

Program **Lisboa Entrepreneurship** je pokrenulo Gradsko vijeće Lisabona u februaru 2013. kako bi podržao i podstakao stvaranje novih preduzeća. Imajući u vidu trenutnu situaciju i potrebu da podrži kompanije tokom ekonomskog oporavka, kreiran je program **Lisboa Entrepreneurship+**, koji nudi širi spektar usluga kompanijama i pruža informacije o postojećim uslugama podrške i konsaltinga, u cilju ublažavanja efekte krize i podsticaja ekonomskog oporavka.

Razvijte svoju ideju i podnesite svoj projekat timu Lisboa Entrepreneurship+. Projektom je zagarantovana personalizovana tehnička podrška, zasnovanu na ekonomskom i finansijskom pogledu poslovanja, uz analizu poslovnih planova te pristup finansiranju putem mikrokreditne linije sa limitom od 20.000 evra.

Startup Lisboa⁷⁶ je poslovni inkubator koji je započeo svoju aktivnost u februaru 2012. godine, otvaranjem svoje prve zgrade u ulici Rua da Prata 80, u istorijskom centru Lisabona. Osnovan 2011. godine od strane Opštine Lisabon, banke Montepio i IAPMEI (Portugalske agencije za konkurentnost i inovacije), nastao je voljom građana i bila je jedna od najglasnijih ideja u Participativnom budžetu Gradskog vijeća za 2009/2010.

To je privatno neprofitno udruženje čija je misija da podrži stvaranje kompanija i preduzetnika u prvim godinama njihovog djelovanja, promoviše otvaranje novih radnih mjesta i pomaže urbanu, društvenu i ekonomsku vitalnost Lisabona.

Unicorn Factori Lisboa⁷⁷ je krovni brend lansiran 2022. godine koji objedinjuje i proširuje operacije Startup Lisboa duž čitavog lanca ustanovljenih vrijednosti kako bi imao snažan ekonomski uticaj, kroz čvorišta fokusirana na inovacije.

75 Beta-i, <https://beta-i.com/about>, pristupljeno 16.09.2023.

76 Startup Lisboa, <https://www.startuplisboa.com/startup-lisboa-info>, pristupljeno 16.09.2023.

77 Unicorn Factori Lisboa, <https://unicorntactorylisboa.com/>, pristupljeno 16.09.2023.

AJ
RABOTAJ
IDEMO U EU

MASTER
MASTAM

#ReLOaD
Regionalni program inovativne demokratije
na Zapadnom Balkanu

UN
DIP